

TÕLKIMISE TAHUD

A R T I K L I T E K O G U M I K

Eesti Keele Instituut

TÕLKIMISE TAHUD

Artiklite kogumik

EKSA
Tallinn 2017

SISUKORD

Kogumiku väljaandmist on toetanud
Haridus- ja Teadusministeerium

Koostanud ja toimetanud
Katrín Hallik, Katre Kasemets

Küljendanud
Merle Moorlat

Autoriõigus:
Eesti Keele Instituut ja autorid, 2017

ISBN 978-9949-604-04-3 (pdf)

Saateks	5
Elukutse: tõlk. <i>Ülle Leis</i>	7
Tõlketoimetaja töölaualt pudenenud näiteid. <i>Mall Laur</i>	27
Mis on mõistel pistmist terminiga? <i>Kaisa Kesküla</i>	44
Terminitööst Euroopa Komisjonis ja laiemalt. <i>Elice Paemurd</i>	52
Kui meede julgustab programmi. <i>Helika Mäekivi</i>	60
Eurotekstide lausestusprobleeme. <i>Tuuli Rehemaa</i>	74

SAATEKS

Seitsmes eurokeelekogumik räägib tõlkimise eri tahkudest. Üldistades võib öelda, et tõlkimisel on neli põhilist osa: suuline ja kirjalik tõlge, terminiloomine ja toimetamine.

Suuline ja kirjalik tõlkimine võivad esmapilgul näida üsna sarnased, kuna mõlema puhul on tegu info vahendamisega ühest keelest teise. Ometi on nende tegevuste sisu väga erinev. Suuline tõlge sünnib kohapeal, seda ei saa tagantjärele muuta ega parandada. Näiteks sünkroontõlk peab suutma samal ajal nii kuulata, analüüsida, kuulatut meeles pidada kui ka sihtkeeles esitada. Kirjalike tekstide tõlkijal on aga rohkem aega ja võimalust oma tõlget mitu korda muuta ja lihvida.

Peale üldkeele sõnade on keeles erialaterminid, mis peaksid mõiste sisu võimalikult täpselt ja lühidalt edasi andma. Eriti tähtis on terminite täpsus tõlketekstide puhul, sest teises mõtteruumis väljendatut on niigi keeruline mõista. Tihti on aga mitmetahulisele mõistele head terminid raske leida. Terminoloogi töö ongi sageli kompromissi otsimine sisulise täpsuse ja keelilise selguse vahel. Palju uusi termineid tuleb keelde tõlkimise kaudu. Ka eurotekstide tõlkijad on andnud suure panuse eesti oskuskeele arengusse.

Toimetamine kuulub enamasti kirjaliku tõlke juurde. Toimetaja on nagu värske pilguga lugeja, kes kontrollib, kas tõlgitud tekst on ikka korrektses sihtkeeles ja sisult mõistetav ning ega midagi pole tõlkes kaduma läinud või eksitava teabega asendunud. Toimetaja on viimane lüli enne teksti tehnilist vormistamist.

Teksti looja, tõlkija, terminoloogi ja toimetaja hea koostöö ning igähe vastutus oma osa eest aitab kaasa sellele, et tõlgete eesti keel oleks ladusam, täpsem ja selgem.

Kogumiku artiklite autorid on praktikud, kes oma igapäevatöös tegelevadki tõlkimise eri tahkudega. Nende tähelepanekud aitavad meil mõista, milline on hea tõlge ja millistest osadest see koosneb.

Koostajad

ELUKUTSE: TÕLK

Ülle Leis

Vabakutseline tõlk, koolitaja ja õppejõud¹

Muusikaõpetajate seminar. Ministri pressikonverents. Teatrietendus. Kuriteos kahtlustatava ülekuulamine. Pidulik tseremoonia. Meditsiiniõdede koolitus. Uue toote esitus. Parlamendiistung. Jumalateenistus. Suurfirmade ühinemisläbirääkimised. Notari-tehing. Telesaade. Tehasekülastus.

Need on vaid üksikud näited sündmustest, kus võidakse kasutada suulist tõlget² ja kus võib seetõttu kohata tõlki³.

Olukord, kus tõlgitakse, võib olla väga erinev kõnelejate (kirikuõpetaja, parlamendiliige) ja nende arvu, keelekasutuse (ametlik, luuleline, vulgaarne), eesmärgi (õpetada, veenda, infot hankida või anda, meeolelu luua), atmosfääri ja koha (loomaaed, konverentsisaal, notar) poolest.

Midagi on nendes situatsioonides siiski ühist – töö, mida tõlgilt eeldatakse.

Professionaalne suuline tõlge tähendab ühes keeles räägitu **täpset edasiandmist** teises keeles selliselt, et kuulajani jõuab arusaadavalt nii kõik see, **millest kõneleja räägib** ehk sisu ja sõnum kui ka see, **kuidas kõneleja räägib**, näiteks tema suhtumine, karakter või stiil. Tõlk on niisiis kõneleja teisik teises keeles ning ta peab rääkima sama juttu ja samamoodi nagu kõneleja, kes erineb tõlgist vanuse, rahvuse, soo, tausta, hariduse, töö, huvide, maitse, põhimõtete, teadmiste vms poolest.

Professionaalne tõlge võimaldab inimestel mitmekeelses suhtluses vabalt väljenduda ja teiste jutu nüansse mõista. Kõneleja ei

¹ Vt ka <http://wordwaltz.eu/>.

² Suulise tõlke alla kuulub ka viipekeeletõlge, st suulise kõne tõlge viipekeelde ja viipekeelse jutu tõlge suulisesse keelde.

³ Tõlk tõlgib suuliselt, tõlkija kirjalikult.

pea valima öeldavat selle järgi, mida ta oskab teises keeles väljendada ning kuulaja ei pea piirduma umbmäärase tähenduse mõistmise või mõistatamisega.

Pealtnäha justkui muuseas kulgevast tõlkest ei aimu – ja ei tohigi aimuda – suurt tööd, millega see on valminud. Sellepärast võrreldakse tõlki sageli pardiga. Veepinnal kergelt liuglevast pardist ei oska aimatagi intensiivset veealust siblimist, mis teda edasi kannab.

Suulise tõlke põhiliigid on sünkroontõlge ja järeltõlge. Sünkroontõlge pole seega suulise tõlke sünonüüm, nagu sageli arvatakse.

Sünkroontõlget (sünkroonne = samaaegne) tegev tõlk tõlgib samal ajal, kui kõneleja kõneleb. Kuulaja kuuleb tõlget kõrvalklappidest. Sünkroontõlke jaoks on spetsiaalse tehnikaga tõlgikabiinid. Sünkroontõlget tehakse töö intensiivsuse tõttu alati kahekesi (ELi institutsioonides keelte rohkuse pärast kolmekesi) ning vaheldumisi. Erandiks võib olla lühike kuni tunnine töö, mis on jõukohane ühele tõlgile. Sünkroontõlke alaliik on sosintõlge. Tõlk istub siis kuulaja kõrval ning tõlgib talle sosistades samal ajal, kui tõlgitav inimene kõneleb.

Järeltõlkes on kõneleja jutt ja tõlgi tõlge vaheldumisi. Tõlgitavate lõikude pikkus kujuneb kõneleja ja tõlgi kokkuleppel ning koostöös. Professionaalne tõlk suudab vajaduse korral tõlkida 5–10-minutilisi lõike, sest ta teeb märkmeid, mille abil öeldut meeles pidada.

KUIDAS SÜNNIB TÕLGE?

TÕLKEPROTSESSINA: KUULAMINE > TÄHENDUSE MÕISTMINE JA ANALÜÜSIMINE > MEELDEJÄTMINE > SIHTKEELSE TEKSTI LOOMINE

Selleks, et kellegi juttu teise keelde tõlkida, peame seda kõigepealt kuulama, siis mõistma ja seejärel meeles pidama, kuni teksti teise keelde tõlgime. Kui üks etapp on puudu või puudulik, mõjutab see kõiki järgnevaid ja lõpptulemust. Tõlkeprotsessi etapid võivad tõlkimise ajal kattuda, näiteks sünkroontõlkes tõlk kuulab, analüüsib ja esitab samal ajal ka sihtkeelset teksti. Tõlkeprotsessis on nii jutu sisu ja tempo kui ka näiteks tõlkimiseks olev aeg väljaspool tõlgi kontrolli.

Tõlkeprotsessi iga osaga on seotud erinev **pingutus**.⁴ Tõlk peab oma piiratud aega ja tähelepanu jagama kõikide pingutuste vahel, nii kuidas parasjagu vaja on. Mida rohkem kulutab tõlk ühele pingutusele, seda vähem jääb ressursse teiste jaoks. Kui lähteteksti kuulamine ja analüüsimine nõuavad mingil põhjusel väga suure osa tähelepanust, näiteks kõnelejast on aktsendi tõttu raske aru saada, kõneleja loeb teksti, mida tõlgil pole, siis võib osa sisust ununeda. Kui mälu on üle koormatud arvude ja nimedega, võib kannatada lähteteksti analüüs ja sihtkeelne tõlge. Kui enamik tähelepanust kulub sihtkeelse teksti loomisele või esitamisele (nt sihtkeele oskus on nõrk või lava ja suur auditoorium on tekitanud esinemisärevuse), siis võib jääda poolikuks töö lähtetekstiga ja osa selle sisust ununeda.

Tähendust mõista ja lähteteksti analüüsida on vaja ka kirjalikult tõlkides. Suuline ja kirjalik tõlge on siiski väga erinevad.

⁴ Daniel Gile jaotab oma laialt tuntud **pingutusmudelite** (*effort models*) teoorias tõlkeprotsessi kolmeks osaks – lähteteksti **kuulamine ja analüüsimine** (*listening and analysis*), **selle meeldejätmise** (*memory*) ning **kõne esitamise sihtkeeles** (*speech production*). – Daniel Gile, *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam, Philadelphia, 2009.

Kõige tugevam ja olulisem piir kõigis uuritud keeltes on suulise ja kirjaliku suhtluse keele vahel.⁵ See piir kandub üle ka suulisse tõlkesse, mis eristub üllatavalt palju nii keele poolest, millest ja millesse tuleb tõlkida, tingimuste poolest, kus tõlk tõlgib kui ka tõlgi ülesannete poolest.

KUULAMINE

Tõlkimine algab lähteteksti kuulamisest. „Tõlgi moodi kuulamine“ on väga erinev sellest, kuidas kuulatakse koosolekul kolleegi, kodus pereliikmeid või telesaadet, loengus õppejõudu, ühistu koosolekul naabrit või seltskonnas vestluspartnerit. Esiteks kuulame me neid sageli üksnes nii palju, kui soovime või jaksame. Teiseks kuulame me neid enamasti valival, noppides jutust meile huvitava või vajaliku info. Kolmandaks võib meil olla kõneleja omast erinev arvamus või kõneleja suhtes eelarvamus.

Tõlgil tuleb kuulata neutraalselt, ta peab püüdma kõnelejaga samastuda ja oma arvamus tõlkimise ajal kõrvale jätma. Taimetoiulasest tõlk peab suutma neutraalselt kuulata ülistuslaulu lihatoodetele ja suitsetajast tõlk kirglikku juttu suitsetamise kahjulikkusest, et neid veenvalt tõlkida.

Tõlgina kuulamine nõuab jäägitut keskendumist pika aja jooksul. Kuulamisest väsimine, valiv kuulamine ja isikliku arvamuse pealetung on tihti esimesed märgid, mis eristavad tõlkivat keeleoskajat tõlgist.

Tõlk peab lähtetekstist aru saama ühekordsel kuulamisel, samal ajal ja sama kiiresti kui kõneldakse, sest kõnetempo määrab kõneleja ja kordust pole. Tõlk kuuleb tõlgitavat juttu sõnahaaval, tal pole tavaliselt juurdepääsu kogu tekstile. Kõneleja võib rääkida peast, kasutada abimaterjale, näiteks slaide või jooniseid, lugeda ette tekstilõike või kogu teksti, mida tõlgil ei pruugi olla.

⁵ Tiit Hennoste, Karl Pajusalu, *Eesti keele allkeeled. Õpik gümnaasiumile*. Tallinn, 2013, lk 39.

Sageli peetakse tõlgitavuse seisukohast määravaks kõnetempo ning palutakse aeglaselt rääkida, et tõlgid jõuaksid tõlkida. Kõnetempo pole siiski ainus tõlgitavust määrav tegur.

Samuti arvatakse, et eesolev kõnetekst muudab tõlkimise lihtsa(ma)ks. Tegelikult on etteloetud tekst üks raskemaid katsumusi nii tõlgile kui ka kuulajale. Tekst on enamasti suuliseks suhtluseks ebasobivas kirjakeeles, pikkade lausete ja keerulise struktuuriga. Luges puudub kõne loomulik rütm ja ilmeks.

MÕISTMINE

Kuuldu mõistmises on kaks tasandit – tekstis olevate sõnade tähenduse mõistmine ja teksti kui terviku analüüs. Sageli pannakse nende vahele ekslikult võrdusmärk, kuid **kõikidest sõnadest arusaamine ei tähenda veel kogu tekstist arusaamist ning vastupidi, üks tundmatu sõna ei pruugi välistada teksti mõistmist**.

Tõlk peab distantseeruma sõnadest ja keskendumisele nende asemel sõnadega väljendatavale mõttele, et luua teises keeles võrdse tähendusega sõnum.⁶ Enamik sõnu on mitmetähenduslikud, inimesed tõlgendavad sõnu erinevalt ja kasutavad neid erinevas, vahel ka vales tähenduses. Sama sõna võib sõltuvalt tekstist olla äärmiselt erineva kaaluga, nagu näiteks sõna *väga* lauses *Ma küll nüüd nii väga kindel ei oleks* ja lauses *Oleme väga tänulikud*.

Perekond võib ühel inimesel piirduda laste, vanemate ja õdedevendadega, teisel võib aga sinna kuuluda ka vanaema, onu jt. Kui täiskasvanu nimetab kedagi tädiks, võib see ühe inimese jaoks olla neutraalne või positiivne (humoorikas), teise jaoks aga halvustav.

⁶ Sõnade asemel mõttele keskendumine (*deverbalisation*) on üks põhimõisteid interpretatiivses tõlketeoorias (*Interpretive Theory*), millele pani aluse Danica Seleskovitch tuntud ESITi tõlkekoolist Pariisis. Vt ka Danica Seleskovitch & Marianne Lederer, *A Systematic Approach to Teaching Interpretation*. 1995.

Kui talupidaja viipab laudas lehmade poole ja ütleb, et need lähivad järgmisel nädalal ära, võib see tähendada tapamajja viimist.

Sinatamine ja teietamine on noore ja vanema ning maa- ja linnainimese kõnepruugis väga erineva tähenduse ja tähtsusega. Kui noor inimene on tavaelus harjunud kõiki sinatama, ei pane ta tõlkides võib-olla tähelegi, kas ja millal kõnelejad sinatavad või teietavad.

Mõista tuleb palju muudki olulist, näiteks eristada fakti (*see on suurem*) ja arvamust (*see on minultema meelest suurem, seda peetakse suuremaks*), kindlat teavet (*preemiaks saab puhkusereisi*) ja tinglikku teavet (*preemiaks võib saada puhkusereisi*), määra (*väga raske* või *raske*) jpm.

ANALÜÜSIMINE

Teksti mõistmiseks ei piisa sõnade keelelisest tähendusest, vaid tuleb kombineerida keelelist ja mittekeelelist (kontekst, taustinfo) teavet, st teksti analüüsida. Analüüs on vähem teadvustatum, kuid üks olulisim tõlkeprotsessi osa. Mida väiksem on tõlkekogemus, seda rohkem toetutakse keelelisele tähendusele. Kogunud tõlk ammutab palju rohkem infot ja tähendust kontekstist, taustteadmistest jm. Analüüs aitab leida mitmetähenduslike või laia tähendusega sõnade õige tähenduse mingis tekstilõigus ning vähendada valetõlke ohtu. Analüüsile pööratakse suulise tõlke õpetuses suurt tähelepanu. Ülihea keeleoskus ei taga head tõlget, kui analüüsi oskus on puudulik.

Filmis „Seenelkäik“ osutab üks peategelastest kohviube meenuvatele pabulatele samblal ja küsib, kas need on kitse või jänese omad. Subtiitrites oli kits tõlgitud *goat*, mis tähendab kodukitse. Analüüs oleks aidanud jõuda järeldusele, et paksus seenemetsas elab metskits (*roe deer*).

Inglise keeles hääldatakse *gorilla* ('gorilla') ja *guerilla* ('gerilja', 'partisan') peaaegu samamoodi. Kui nendega kohtumist mai-

nib parlamendisaadik, kes räägib oma välislahetusest, on tõlk dilemma ees. Kummast on jutt? Abi võib saada analüüsist – kui reis oli Ladina-Ameerika riikidesse, siis oli ilmselt tegu geriljadega, Aafrikas võib aga jutt olla gorilladest.

Tõlk analüüsib lähteteksti **peamist sõnumit ja struktuuri** märksõnade *kes, mida, millal, miks ja kuidas* kaudu.

Järgmine oluline analüüsi objekt on **kõne eesmärk** ehk kõne tüüp, sest loodav tõlge peab teenima kõnega sama eesmärki: infot anda, veenda, pidulikku sündmust tähistada, seltskondlikku vestlust pidada vm.

Kõnetüüp ja kõneleja rõhuasetused kujundavad **teksti hierarhia**, mis tuleb tõlkesse üle kanda. Teksti osasid elemente võib võrrelda kandvate konstruktsioonidega ehituses – kui need tekstist välja jätta, kukuvad struktuur ja sidusus kokku ning tekst muutub sõnahunnikuks. Kui tõlge on sõnajõgi, kus midagi ei eristu, võib olla raske seda jälgida ja mõista.

Näiteks argumenteerivas kõnes on suur kaal põhjendustel ning veenvusel. Pidulikus kõnes võivad olla eriti olulised esitus ja stiil, et tekiks soovitud meeoleu.

Samad elemendid või sõnad võivad olla eri tüüpi kõnes sootuks erineva tähtsusega. Kui suusamüüja räägib, et tema kaup sobib sama hästi nii Mallele kui ka Kallele, pole nimedel vähimatki tähtsust ning võrreelde tõlkides tuleks neid selguse ja arusaadavuse huvides hoopis vältida ning rääkida sobivusest nii naistele kui ka meestele. Kui pidulikus tänukõnes tunnustatakse Mallet ja Kallet, siis on nimed kõige olulisem info.

Sõna *vist* tähtsus on väga erinev töökoosolekul (*Ma vist väga praegu sõna võtta ei soovi*) ning politseis või kohtuistungil antud ütluses (*See oli vist laupäeval*). Esimeses näites on *vist* täitesõna, mille saab tõlkides välja jätta, teises lauses on aga *vist* tohutu tähtsusega ning selle väljajätmine oleks väga suur tõlkeviga.

Uue masina kasutamise koolitusel võib olulisim olla kiire, võimalikult ökonoomne tõlge, mis langeks ajaliselt kokku töövõtte või masinaosa näitamise (*sealtpoolt, vajutage*) vm. Kirja-

liku suhtlusega harjunud inimesel võib olla raske suulisele kõnele ümber häälestuda. Tõlke eesmärk ei ole siiski täita eetriaega ja seetõttu võib öelda lihtsalt *Seitsmes* (punktiintonatsiooniga) ja mitte *Järgmisena võtame ette seitsmenda punkti*, kui kogu töö on jaotatud punktideks ning seni on läbitud punktid 1–6.

Kui tõlkeüliõpilased tõlgivad videotelt „päris“ kõnelejaid, kaebavad nad sageli, et kuulata ja teksti mõista on raske, sest kõneleja räägib halvasti, segaselt, ebakorrektselt, keerutades, halva diktsiooniga, eetades ja öötades. Selline aga ongi suuline kõne, kus ei kehti kirjakeele normingud. Tiit Hennoste on öelnud, et kõne erijooned ei ole mitte kõneleja lohakuse või oskamatuses viili. Jännijäämine mõtete vormimisega on suulises kõnes pigem reegel kui erand. Kui kirjalikus tekstis on lause, siis suulises kõnes on „lausesarnased asjad“. Suulises kõnes kuuleme nii tulemust ehk seda, mida kõneleja soovib öelda kui ka seda, kuidas kõneleja tulemust meisterdab.⁷ Suulise tõlke õpetamisel rõhutatakse, et kõnelejal on alati õigus ning õppurite püüded kõnelejat tõlkeprobleemide eest vastutavaks teha kukuvad tavaliselt läbi.

Selleks, et tõlk saaks kõike tõlkida nii, nagu kõneleja räägib, peab ta analüüsima, **kuidas kõneleja räägib**. Milline on kõneleja suhtumine – kas ta on millegi/kellegi poolt või vastu, neutraalne, lugupidav, kõhklev, irooniline? Kas ta räägib ametlikku või argisemat keelt, kasutab värvikaid ütlushiite, oskuskeelt?

Tõlk ei pea tähelepanelikult jälgima mitte ainult sõnu, vaid ka mittedõnalist suhtlust (kehakeel, hääle tugevus, intonatsioon, toon, kõrgus, pausid, rõhutused, kõne rütm jm), mille mõju näost näkku suhtluses on erinevate uuringute andmeil üle 90%. Mittedõnalise suhtlusega võidakse edastada nii sisu (nt noogutus jahi asemel, suuna või suuruse näitamine žestiga) kui ka suhtumist. Masinad võivad küll suuta tõlkida sõnu, kuid komistuskiviks on neile just mittedõnaline suhtlus.

⁷ Tiit Hennoste on eesti keele suulise kõne uurimise rajaja ja paljude selleteemaliste kirjutiste autor. Vt [Tiit Hennoste, Sissejuhatus suulisesse eesti keelde](#). – *Oma Keel* 2000, 1, lk 52–55.

Kui inimene kirjeldab Siberit, kus palkmajad vahelduvad kõrghoonetega, mis on „hästi sünge vaatepilt“, siis võib tekkida küsimus, mida tähendab *sünger*. On see negatiivne, masendav? Kõneleja vaimustunud näoilme ja intonatsioon ehk mittedõnaline suhtlus annavad märku, et tähendus on hoopis positiivne (*vahva, äge, lahe*).

Mittedõnalise suhtluse suure osatähtsuse tõttu ongi ääretult oluline, et tõlk näeks kõnelejaid ja suhtlussituatsiooni otse, mitte video kaudu. Esimese puhul otsustab tõlk ise, keda, mida ja millal ta vaatab. Teisel juhul peab ta leppima sellega, mida ekraanil näha.

MEELDEJÄTMINE

Tõlk saab kuulnud sihtkeelde tõlkida vaid siis, kui tal öeldu meeles on. **Mälu** on tõlgi üks tähtsaimaid töövahendeid, millega toimub kogu tekstitöötlus. Tõlgi mälu peab töötleva ülikiiressi tohutu hulga informatsiooni, aga väga vähe sellest jääb püsima. Lühiajaline mälu suudab säilitada 7±2 ühikut kõige rohkem poole minuti jooksul. Eriti koormab mälu järeltõlge ja kuigi tõlk teeb teksti meeldejätmiseks märkmeid, ei ole need mõeldud mälu asendamiseks.

Meeldejätmise sõltub tõlkeprotsessi eelnevatest etappidest. Väga raske on meelde jätta seda, mida pole kuulatud või millest pole aru saadud. Tõlkides meeldejätmise erineb tavalisest meeldejätmisest täpselt samamoodi, nagu tõlgina kuulamine erineb tavakuulamisest.

Tavaelus jääb meile palju informatsiooni iseenesest meelde, kõige paremini ebatavalised või meid huvitavad asjad, ning need, mida mõistame või mida oskame ette kujutada. Tõlk ei saa jääda lootma sellele, et kõneleja jutt on nii ebatavaline, huvitav, arusaadav või visualiseeritav, et kogu info talletub iseenesest. Ta peab seetõttu oskama oma mälu aidata. Seda saab teha nii enne tõlkimise minekut kui ka tõlkimise ajal.

Enne tõlkimist saab ta tõlgitavat teemat **arusaadava(ma)ks ja ettekujutatava(ma)ks muuta tõlkeks valmistudes**, teema ja materjalidega tutvudes. Tõlkimise ajal on väga olulised kõik võtted, millega mälu koormust vähendada. Selleks tuleb kõige raskemini meelde jääv info, näiteks nimed ja arvud esimeses järjekorras ja võimalikult kiiresti ära tõlkida. Teiseks tuleks püüda vältida nii palju kui võimalik seda, et osa teksti pannakse lausestruktuuri või sõnajärjekorra tõttu mällu ootele, kuni tekib võimalus see ära tõlkida. Mõlemad võtted eeldavad sõnastuse muutmist.

Meie järgmised koosolekud on 17. veebruaril ja 10. märtsil. > 17. veebruaril ja 10. märtsil on meie järgmised koosolekud.

Nii suur objekt, nagu on see Rail Baltic, mis mõjutab nii majanduslikult, sotsiaalselt, keskkondlikult kui ka igas muus aspektis meie elu, on ikka sajandi suurehitus. > Nii suur objekt nagu Rail Baltic mõjutab nii majanduslikult, sotsiaalselt, keskkondlikult kui ka igas muus aspektis meie elu. See on sajandi suurehitus.

HEA TÕLGE

Olen paljude aastate jooksul tõlkeüliõpilastelt küsinud, milline peaks olema hea tõlge ja kuulnud vastuseks palju erinevaid sõnu: täpne, ladus jms. Paljude aastate jooksul on järgnenud ka sama reaktsioon – jahmatus ja üllatus –, kui olen neile seejärel näidanud, mida ja millises tähtsuse järjekorras peavad oluliseks tõlgid ja tõlke kasutajad.

Pingerida on pärit suulise tõlke kvaliteedi uurimustest. Ülekaalukalt tähtsaimaks on mõlemas rühmas ning erinevates uurimustes jäänud originaalile vastavus ning sidusus ja selgus. Teiste näitajate osatähtsus on tõlkide ja tõlke kasutajate hulgas pisut erinev.

	Tõlgid, % (Bühler, 1986) ⁸	Kasutajad, % (Kurz, 1989) ⁹
Vastab originaalile	96	81
Sidus, selge	83	72
Õiged terminid	49	45
Sorav	49	28
Täielik	47	36
Õige grammatika	48	11
Meeldiv häääl	28	17
Aktsendivaba	23	11

Olulisim ja mõtlemapanevaim on, et

- **täielikkus ja originaalile vastavus on eraldi näitajad**: tõlge võib vastata originaalile ka sel juhul, kui „kõik pole tõlgitud“
- **originaalile vastavust ning tõlke sidusust ja selgust** peetakse umbes **kaks korda tähtsamaks kui tõlke täielikkust**.

Neist näitajatest lähtutakse kogu maailmas nii suulise tõlke õpetamisel kui ka hindamisel. Samas on tõlke kvaliteet subjektiivne – tõlke ilu on kuulaja kõrvades. Näitajate pingerida varieerub ka erinevates tõlkesituatsioonides. Näiteks ekspertide kohtumisel võidakse tähtsustada rohkem õigeid erialatermineid, laval või meedias soravust või kiirust. Tõlgilt kui professionaalselt suhtlejalt nõutakse aga kõike seda, mida kõnelejal saab üksnes loota.

Vilets pakend võib tõlkes rikkuda hea(d) sisu ning hea pakend võib varjata viletsa(t) sisu. Sisult väga õnnestunud, kuid ebakindlalt esitatud tõlge ei tekita usaldust ning vastupidi, ülienesekindel ja hoogne sõnakosk võib jätta mulje väga heast tõlkest, eriti kui seda tehakse mõnes peenes kohas, mis ausära võimendab.

⁸ Hildegund Bühler, Linguistic (semantic) and extralinguistic (pragmatic) criteria for the evaluation of conference interpretation and interpreters. – *Multilingua* 1986, 5 (4), pp. 231–235.

⁹ Ingrid Kurz, Conference Interpreting: User Expectations. – *Coming of Age: Proceedings of the 30th Annual Conference of the American Translators Association*, pp. 143–148. Medford, New Jersey, 1989.

Tähelepanelikumal kuulamisel võib särava pinna alt paljastuda keskpärane toortõlge.

Pingerida sunnib tõsiselt ümber hindama lihtsustatud arusaama, justkui oleks hea tõlge selline, mis järgib võimalikult täpselt lähteteksti lausestruktuuri, konstruktsioone, sõnade järjekorda ja arvu. Vastupidi, seda tõenäolisemalt võib olla tegu halva tõlkega. Tõlkes on siis tunda lähteteksti mõju ning see kõlab võõrapäraselt ja ebaloomulikult, kuigi tõlkida on nii märgatavalt lihtsam. Sihtkeelne tekst võib jääda arusaamatuks hoolimata sellest või selle tõttu, et kõik lähteteksti sõnad on ära tõlgitud. Hea tõlge ei tohiks haiseda tõlkimise järele, äärmisel juhul võib olla tunda hõrku tõlke aroomi. Selleks on aga vaja lähteteksti sõnas- tusest lahti lasta.

Et tõlge oleks selge ja toimiv, peab tõlk **rääkima suulist keelt ja arvestama kuulajaskonnaga.**

Suuline keel kasutab lühikesi lauseid ja lausungeid ning kirjaliku tekstiga võrreldes lihtsamat sõnastust ja sõnavara. Nii tõlk kui ka kuulaja saavad juttu töödelda ainult oma mälus, mis, nagu öeldud, suudab säilitada 7±2 ühikut kõige rohkem poole minuti jooksul. Arvutit ja muid abivahendeid ju kasutada ei saa. Kuulajani jõuab kõik öeldu, seda ei saa viimistleda nagu kirjalikus tõlkes. Tõlge peab olema kuulajale arusaadav ühekordsel kuulamisel, sest korduvisitust ei ole.¹⁰

Suuline tõlge eeldab tõlgilt väga kiiret reaktsiooni ja kõnet. Kõne on umbes kümme korda kiirem kui kirjutamine ja tõlgil seega kümme korda vähem aega mõelda, mida ja kuidas öelda. Tõlk tõlgib olenevalt keelest keskmiselt 120–150 sõna minutis, tõlkija aga tavaliselt 2000–3000 sõna päevas.¹¹ Aega on tõlkimiseks piiratult – selle määrab kõneleja kõnetempo. Eriti ilmne on see sünkroontõlkes. Kuigi järeltõlkes räägivad kõneleja ja tõlk vaheldumisi, peetakse ka seal normaalseks, et tõlk ei räägi kauem kui kõneleja. Ülikooli tõlketundides võetakse stopperiga aega

¹⁰ Erandiks on lindistatud tõlked. *Autori märkus.*

¹¹ [Interpreting is not Translating.](#)

ning nõutakse, et järeltõlge ei võõr- ega emakeelde poleks pikem kui originaal. Üliõpilastel soovitatakse püüelda selle poole, et järeltõlge emakeelde oleks originaalist lühem.

Selleks, et tõlk saaks tõlget **kuulajale kohandada**, peab ta teadma, kellele tõlge on mõeldud.

Näiteks meditsiiniteemalisi üritusi võidakse korraldada arstidele, aga ka inimestele, kellel pole meditsiinilist haridust. Meditsiinis on paralleelselt kasutusel ladina ja kreeka keelel põhinevad võõrsõnalised terminid (nt *diabeet*) ja „omakeelsed“ vasted (nt *subkruhaigus*). Meditsiinitöötajad kasutavad valdavalt esimest. Välismaal tehtud uurimused on näidanud, et võõrsõnaga väljendatud diagnoos tundub patsientidele palju raskem ja murettekitavam kui omakeelne diagnoos. Seega peaks tõlk arstidele tõlkides kasutama võõrsõnu, teistele tõlkides aga kaaluma omakeelseid vasteid.

Kohandamine võib tähendada informatsiooni lisamist, väljajätmist või üldistamist, paralleelide toomist tõlke kuulajale tuttavast kultuuriruumist jm. Mida erinevam on kõneleja ja tõlke kuulaja taust (rahvus, kultuur, elukoht, ajalugu, eriala, vanus, haridus jne), seda vähem võib neil olla ühiseid taustteadmisi, mida teksti mõistmine vajab. Kõneleja võib kannatada „**teadmise needuse**“ all – ta ei tule selle pealegi, et mõni teine inimene ei tea seda, mida tema teab. Kohandamise alla kuulub ka kultuuridevaheliste erinevuste (viisakus, sinatamine-teietamine, tiitlite kasutamine, tänamine) tasandamine jm. Need **lüngad peaks täitma tõlk** ning see on **üks tõlgi suurimaid lisaväär- tusi**. Mida ja kuidas kohandada, sõltub konkreetsest olukorrast ja tõlke kuulajast.

Hispaanlasel ei teki sugugi silme ette sama pilti kui eestlasel, kui talle öelda Pärnu, Baruto, pärimusmuusikafestival või Postimees. Tal puudub teksti mõistmiseks vajalik taustinfo, mis tuleb tõlkides lisada, näiteks Pärnu + linn, kuulus Eesti sumomaadleja + Baruto, ülipopulaarne suvine + (pärimus)muusikafestival ja üks Eesti suurimaid päevalehti + Postimees.

Kui tallinlane kirjeldab soomlaste masse, keda ta oma Ahtri tänava kontori aknast näeb, muutub tekst väliskülalisele oluliselt selgemaks, kui Ahtri tänav **välja jätta** ja rääkida selle asemel sadamalähedasest kontorist. Mõnes kontekstis võib sõnum olla selgem, kui Postimeest ja Narvat mitte nimetada, vaid rääkida nende asemel **üldistades** suurest päevalehest või linnast Eesti-Vene piiril.

Ametnik, kes iga päev kolleegidega suheldes räägib Dublinist või ülemkogust, võib kasutada sisseharjunud sõnastust ka suheldes teiste inimestega, kellele võib jääda mulje, et jutt on Iirimaa pealinnast. Dubliniks nimetatakse aga ELi kõnekeeles määrust, millega määratakse varjupaigataotluse eest vastutav liikmesriik. Tõlk peab võib-olla lausa vältima täpset vastet, mille teadmise üle ta nii uhke on, ning kasutama näiteks *ülemkogu* asemel sõna *tippkohtumine*, mida tavainimene paremini mõistab.

Eesti Haigekassa ametlik ingliskeelne nimetus on *Estonian Health Insurance Fund*, aga inglastele tõlkides võib kasutada **paralleelina** nende haigekassat ja öelda *The Estonian NHS*. Meie asutusi võivad ametliku ingliskeelse nime järgi ära tunda ja teada üksnes need välismaalased, kes nendega varem on kokku puutunud.

Kurtidel on kombeks sinatada kõiki – presidenti, pangatellerit, kohtunikku jne. Viipekeeletõlk peab seega oskama otsustada, millises olukorras ja kellele tuleb tõlkida kurdi **sina teietuseks**.

Kohandamise ja erinevuste tasandamisega ei saa siiski liiga hoogu minna. Arvamus kuuldavast ja kõnelejast kujuneb selle põhjal, mida ja kuidas öeldi, seepärast peaksid muhe muusik, irooniline inspektor ning värvikate ütlustega tädi Maali jääma samasuguseks ka tõlkes. Tõlk peaks kõneleja teisikuna olema sama reserveeritud, nõrduinud, kõhklev, resoluutne, kaastundlik või lõbus kui originaal.

Kui inspektor või kohtunik küsib, millal masinat viimati kontrolliti ja talle vastatakse: *Ma ei oska nüüd öelda, millal see oli, võib-olla kaks, äkki neli aastat tagasi, ütleme kolm aastat tagasi*,

siis tuleb tõlkida täpselt selliselt kogu jutt ja mitte ainult *Kolm aastat tagasi*.

Tõlgi jaoks võib olla raske tõlkida vandesõnade või vulgaarsusega pikitud juttu.¹² Ta peab endas siiski alla suruma soovi teksti puhtamaks küürida ning pidama meeles, et **tõlk vastutab tõlke kvaliteedi ja mitte teksti sisu eest**. Niisiis *ajab pläma* tõlge *räägib niisama* pole hea ega kaunis, kuigi sõnastus on lähtetekstist ilusam.

Tõlk peab oskama registreid eristada. Kui majahoidja räägib teiste sita koristamisest ning see tõlgitakse teiste ekskrementide koristamiseks, siis pole tõlk järelikult ära tundnud vulgaarset kõnepruuki. Ropu suuga majahoidja jätab nii tõlkes teadlase mulje. Muutunud on ka sisu – jutt oli teiste prahi koristamisest.

Mitteverbaalse suhtlemise suure mõju tõttu peab tõlk hoolitsema selle eest, et tema mitteverbaalsed signaalid oleksid öeldavaga kooskõlas ning ei reedaks isiklikku arvamust jutu, teema või kohalolijate kohta. Kui sõnad räägivad üht (*mul on väga hea meel*), aga mittedõnalised vahendid (nt näoilme või intonatsioon) teist, siis **varjutab mittedõnaline suhtlus sõnad**. Tõlke kuulaja ei saa võib-olla aru kõneleja jutust, aga näeb ja tõlgendab tema mittedõnalisi signaale. Ebakõla kõneleja mitteverbaalse suhtluse ja tõlke vahel võib panna kuulaja viimases kahtlema. On väga kurb, kui kohutavaid massimõrvu ja kuritegusid kirjeldav üliemotsionaalne kõneleja kõlab tõlkes kui inimene, kellel pole sellistest asjadest sooja ega külma. On koomiline, kui majesteetlikult, otsustavalt ja veenvalt kõnelev riigijuht kõlab tõlkes kui tuhandendat korda lennuki turvateadaannet ettelugev ja igavuse käes piinlev stjuardess või ebasev koolilaps.

Tõlk peab valdama ka parakeelt (pausid, intonatsioon jm), mis on suulise kõne kirjavahemärgid, trükitähed, poolpaks kiri jne.

¹² Konverentsidel ja ametialases suhtluses on madalregistrit harva, kuid näiteks politseis, kohtus ja igapäevaeluga seotud olmetõlkes kohtab seda tihti. Ka viipekeeletõlgi töös on registriskaala väga lai ning selle täpset peegeldamist tõlkes peetakse väga oluliseks. *Autori märkus*.

KES ON TÕLK?

Lühiekskursiooni suulise tõlke maailma võiks lõpetada tõlgi ja tema ülesannete kirjeldusega.

Tõlk on suulist tõlget tegev professionaal, kes

- tõlgib sõnumi ühest keelest teise **loomulikult ja soravalt**, järgides kõneleja esitusviisi, suhtumist ja veendumusi
- **ainult tõlgib**, ta ei tõlgenda ega pole tõlgitava vestluse või ürituse (saate)juht, direktor ega inspektor
- tõlgib alati **minavormis** nagu kõneleja ning **kõike**, mida öeldakse
- **vastutab tõlke õigsuse ja kvaliteedi**, mitte jutu sisu eest
- on **erapooletu**: ta ei kiida, laida, arvusta ega hinda räägitavat või kõnelejat ning ei sekku jutuajamisse
- **järgib vaikimiskohustust** ega avalda kellelegi teavet, mille ta on oma töö kaudu saanud
- võtab tõlkida ainult sellise töö, mida ta **suudab kvaliteetselt teha** ja mis on tema **töökeeltes**, ning püüab oma tööd **võimalikult hästi** teha
- valmistub igaks tõlkimiseks
- on **kuuldav, aga mitte nähtav**¹³ – ta aitab osalistel suhelda nii loomulikult ja oma kohalolu rõhutamata, et inimestel võib tekkida tunne, et tõlki polegi.¹⁴

Professionaalne tõlk on laia silmaringiga, teadmishimuline, empaatiline, tolerantne ja taktitundeline suhtleja, kellel on ülihea keeleoskus (sh sõnavara, väljendusrikkus, grammatika, nüansi- ja registritundlikkus) ning analüüsioskus, väga kiire reaktsioon, hea

¹³ Analoogia „nähtamatu näitlejaga“, Jaapani näitleja Yoshi Oida kasutatava mõistega. Oida leiab, et publik ei tohiks näha mitte näitleja isikut ja tema tehnikat, vaid seda, mida näitleja kehastab. Oida esimene õpetaja oli öelnud, et Oida näitlemine on halb tema liiga suure ego tõttu.

¹⁴ Suur osa loetelust toetub Rahvusvahelise Konverentsitõlkide Assotsiatsiooni (AIIC) eetikakoodeksile ja reeglitele.

keskendumisvõime, pingetaluvus ja mälu, loogiline mõtlemine, täpsus ja kohusetunne, esinemisnärv, hea hääl ja teatud määral tagasihoidlikkust ning kes tunnistab oma teadmiste piiratust.

Mõned tõlgile olulised oskused on õpitavad või treenitavad, näiteks kuulamisoskus, mälu ja keeleoskus, teised kuuluvad aga loomupärase ande või iseloomuomaduste hulka, näiteks loogiline mõtlemine, analüüsioskus ja empaatia.

Tõlk ei saa kunagi valmis. Ta on igavene üliõpilane, kes valmistub igaks tõlkimiseks nagu eksamiks ja alustab seejärel järgmist ettevalmistust. Tõlk, kes väidab, et ta on nii hea ja kogenud, et ta võib kõike valmistumiseta ja möödaminnes tõlkida, ei ole tõsiseltvõetav professionaal. Öeldakse, et ükskõik kui pikk on tõlgi kogemus, ei saa ta end pidada eksimatuks kõiketeadjaks – kogemus õpetab teda vaid elegantsemalt eksima.

Tõlgi töö on väga sarnane muusiku ametiga – vormis püsimiseks on vaja pidevat treeningut ja praktikat. Töös on sarnasusi veelgi. Näiteks kõik, mida viiuldaja Christian Tetzlaff ütleb solistide ja muusika kohta, kehtib ka tõlkide ja tõlke kohta: „Paljud solistid lähevad lavale hiilgavate oskustega, aga ilma huvita jagada muusikas peituvaid emotsioone või edasi anda helilooja mõtteid. Interpreedi vaata-mind-suhtumine on väga muusikakauge. Lavale ei tohiks minna sooviga olla jumaldatud. On kahetsusväärne, kui kontsert on triumf solistile, mis selle asemel võiks olla võit kõigile osalenutele, muu hulgas ka publikule.“¹⁵

Artikli autori ja kutseliste tõlkide arvates on tõlk omaette elukutse. Niisiis tundub tarbetu lisada sõna *tõlk* juurde sõna *kutseline* või *professionaalne*, täpselt nagu *baleriini* juurde ei lisata sõna *professionaalne*. Paraku seda kutselisuse rõhutamiseks siiski tehakse, sest Eestis võib igaüks end tõlgiks nimetada.¹⁶

¹⁵ Kerstin Elisabeth Kullerkupp, Christian Tetzlaff – avatud elule ja muusikale. – Muusika 2017, 2, lk 12.

¹⁶ Erandiks on viipekeeletõlgid, kellel on riiklikus kutseregistris *kutsestandard*, kutsetasemed, kutseksam ja selle sooritanutele antav kutsetunnistus. Viipekeeletõlgina saab töötada ainult kutsetunnistusega tõlk.

Kui tõlgi ametinimetust ei osata kutsealaga seostada, võidakse nimetada tõlgiks **igat inimest, kes tõlgib** (ehk kui plaasterdab, siis järelikult on arst). Liikvel on palju väärarvamusi, näiteks et iga võõrfiloloog või ainult võõrfiloloog oskab tõlkida, et tõlkida oskavad kõik, kes oskavad hästi keelt ja teavad teises keeles kõiki sõnu. Hobi- või pseudotõlkide ettekujutus tõlkimisest võib olla väga kauge professionaalide arusaamast, näiteks et sünkroontõlkes jääb vahel kuni pool edasi andmata, et tõlkimine on nagu jalgrattasõit, mis ei unune.¹⁷

Tõlkimise või tõlgi tööülesannete definitsioon võib tulla ka tööandjalt või tellijalt. Näiteks otsis üks riigiasutus tõlki, kelle tööülesannete hulka kuulus ka töötajate koostatud eesti- ja venekeelsete tekstide grammatilise õigsuse kontroll, mis on hoopis toimetaja töö. Üks tõlkeüliõpilane oli aga enne õpinguid töötanud tõlgina firmas, mille juht palus tal tõlkides alati rääkida nii, nagu parem on ja vajaduse korral juhi juttu täiendada või muuta. Üliõpilane tunnistas, et ta pidi õpingute ajal seetõttu väga pingutama, et häälestada end ümber täpselt kõnelejat tõlkima, nii nagu professionaalidelt nõutakse.

Aeg-ajalt tuleb ette, et üritusele otsitakse tõlki, aga korraldaja täpsustab, et ega kõike ei olegi vaja tõlkida, et ega nii täpselt pole vaja tõlkida või et iga sõna pole vaja tõlkida. Kas ka tõlgi vahendusel kõnelevale koolitajale öeldakse, et ta ei pea väga täpselt õpetama? Kas te soovite, et teie last raviks arst, kes on kuulnud tõlget, mis ei pidanud eriti täpne olema? Kas hambaarstile või juuksurile öeldakse, et täna pole väga korralikku täidist või lõikust vaja?

Väga vähe on inimesi, kes on saanud kogeda ja katsetada tõlgi tööd väljaspool päris tõlkimist, aga professionaalsete tõlkide juhendamisel. Nende hulka kuuluvad kirjaliku tõlke üliõpilased, kellele on ette nähtud sissejuhatus suulisest tõlkesse. Reaktsioon on olnud erinev. Paljud ohkavad kergendatult ja õlgu võdistades,

¹⁷ Loomaarst Kadri Kääramehe hobi eest makstakse peale. – Maaleht, 16.5.2013.

kui õppeaine läbi saab ja plaanivad suulist tõlget edaspidi vältida kui tuld. On neid, kes peavad suulist tõlget põnevaks, kuid eelistavad siiski kirjalikku tõlget. On üliõpilasi, kes vaimustuvad suulisest tõlkest nii, et tahaksid eriala vahetada, kuid kellel napib vajalikke eeldusi, näiteks ülikiiret reaktsiooni. Ning on üliõpilasi, kes asuvad ümber suulist tõlget õppima ja ohkavad kergendatult, et nad seda tegid.

Loodetavasti praotas artikkel pisut ust suulise tõlke müstilisse veealusesse maailma, kuigi me ei rääkinud paljudest asjadest, muuhulgas sellest,

- kuidas suulist tõlget õpitakse
- mida sisaldab tõlgi „tööriistakast“
- kuidas peab tõlkimiseks valmistuma tõlk, kes ühel päeval tõlgib **lennuava siibrit ja paarumistaru** ning järgmisel pöördmaksustamist
- mis on **märkmetechnika** ehk järeltõlke märkmete tegemise süsteem
- mis on konverentsitõlke, olmetõlke, kohtutõlke ja meditsiinitõlke eripära
- et iga tõlketöö on ainukordne
- et iga tööandja (sh ELi institutsioonid) on erinev
- kuidas erineb vabakutselise tõlgi ja koosseisulise tõlgi töö.

Iga õnnestunud tõlke taga on hea koostöö tellijaga (vajalik info ja materjalid õigel ajal) ning tõlgi kõige väärtuslikuma koostööpartneriga – helitehnikuga, kes hoolitseb selle eest, et tõlk sünkroontõlkekabiinis kuuleks midagi, mida tõlkida. Siis võime ka väga pingelise tööpäeva lõpus tõdeda, et oleme küll väsinud, kuid õnnelikud.

Kui tõlgil on eriti õnnelik päev, satub ta tõlkima loomaaeda ja saab käes hoida hiiglaslikku madu, kes pole üldse külm ega libe, vaid soe ja kuiv.

LUGEMIST

Hennoste, Tiit, Sissejuhatus suulisesse eesti keelde. – Oma Keel 2000, 1, lk 48–57.

Hennoste, Tiit, Pajusalu, Karl, Eesti keele allkeeled. Õpik gümnaasiumile. Tallinn, 2013.

Leis, Ülle, Võõrkeelne suhtlus Euroopa Liidus. Keelenõu ametnikule. Tallinn, 2016.

Puusepp, Margus, Suuline tõlge. Tallinn, 2013.

TÕLKETOIMETAJA TÖÖLAUALT PUDENENUD NÄITEID

Mall Laur

Euroopa Liidu Asutuste Tõlkekeskuse tõlkija

Küllap on meist paljud mänginud lapsepõlves telefonimängu, kus esimesele lapsele sosistatud sõnum on pärast viimase lapseni jõudmist tundmatuseni muutunud. Ka tõlkeprotsess on kui telefonimäng, kus algne sõnum teeb enne sihtauditooriumi jõudmist pika rännaku: autor sõnastab oma mõtted, saadab teksti tõlkimiseks, tõlkebüroo registreerib dokumendi, teeb tehnilised ettevalmistused ja annab dokumendi tõlkijale, valmis tõlge liigub toimetajale, parandatud dokument tagasi tõlkijale, kes vaatab parandused üle ning suunab dokumendi tehniliseks vormistamiseks. Sisuliselt ja tehniliselt kontrollitud tõlge jõuab lõpuks tagasi autorile, kes avalikustab selle digitaalsena või paberil või mõlemas vormis ning lõpuks loeb ehk seda lugeja.

Laias laastus toimub töö sellisel ka Euroopa Liidu Asutuste Tõlkekeskuses (inglisekeelne lühend CdT). Tõlkekeskus tõlgib teiste ELi ametite ja asutuste dokumente.¹ Keelerühmades on tavaliselt neli tõlkijat, v.a saksa, inglise, prantsuse, hispaania ja itaalia keel. Need on suurima tööandja, Euroopa Intellektuaalomandi Ameti ametlikud keeled ja tõlkijaid on seetõttu ka rohkem.² Kõik tõlkijad on ühtlasi toimetajad ja täidavad ka muid tööülesandeid, nagu terminite uurimine ja tõlkemälude halda-

¹ 2017. a eelarve prognooside põhjal on meie suurimad kliendid Euroopa Liidu Intellektuaalomandi Amet, järgnevad Euroopa Raviamet, Euroopa Kemikaaliamet, Euroopa Komisjon, Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Ühtne Kriisilahendusnõukogu, vt <http://cdt.europa.eu/ET/documentation/Pages/Budget-of-the-Centre.aspx>.

² Enim on prantsuse keele tõlkijaid – 10, saksa ja inglise rühmas on 8 ning hispaania ja itaalia rühmas 6 tõlkijat.

mine. Kirjeldatud tõlkeprotsessil on veel üks nüanss: nimelt pikemaid dokumente tõlgitakse väljaspool meie asutust ning tõlkebüroodega sõlmitud lepingu järgi peab valmistõlge olema toimetatud. Enne kliendile saatmist vaatab tõlke üle ka tõlkekeskuse tõlkija, seega on avaldatud tõlked toimetatud topelt. Kõik siinsed näited pärinevad sellistest tõlgetest.

Igas etapis võib juhtuda apsakaaid, alustades sellest, et autor kirjutab keeles, mida ta küll oskab, kuid see ei ole ta emakeel ja lähteteksti satuvad vead, ning lõpetades sellega, et veebihaldur ajab segi keelekoodid ja riputab näiteks eestikeelse teksti hispaaniakeelsele lehele. Teame, et tegijal juhtub, ning püüame anda oma parima, ja kui lähebki midagi viltu, lihvime kogu protsessi, et „telefon“ perfektelt töötaks.

Üks tegur, mis tihti nurjab sujuvalt toimiva protsessi, on tähtsuse: dokument peab valmima kiiresti ja kindlaks tähtajaks. Tähtsajatont kummitab kõiki protsessi osalisi, nii algteksti kirjutajat, tõlkijat kui ka toimetajat. Enamasti kavandatakse tõlkimiseks ligikaudu neli korda rohkem aega kui toimetamiseks. Samas on teada, et tõlke kvaliteedi tagab toimetaja. Selle kirjutise eesmärk on jagada kogemusi, mis ehk aitavad tõlgete toimetajal oma ülesandega paremini toime tulla ning püsida ühtlasi ajagraafikus.

TOIMETAMISEKS VALMISTUMINE: TÕLKE HINDAMINE

Mida pikem on toimetatav dokument, seda kauem tuleks võtta tõlke hindamiseks aega, enne kui hakata tõlget lausehaaval lugema ja lähtetekstiga kõrvutama. Tõlke terviklikkuse kontrollimise järel võib hinnata kvaliteeti mõne näilikut lihtsa sõna alusel, näiteks *business*, *welcome*, *individual*, *personal*, *systematic*, *systemic* ja *national*. Need sõnad tunduvad tavalised ja ei tohiks probleeme tekitada. Ometi nii see ei ole, üks eksimus toob kaasa teise ning lõpuks on lause tähendus sihtkeeles midagi muud kui lähtekeeles.

business

Kes ei teaks, mis on *business*? See on ju äri, ettevõtte, äritegemine; inglise sõnast on ka eesti keelde kohandatud vorm *bisnis*, mis aga stiililt ametlikku teksti ei sobi. Kuid pangem tähele, et inglise keeles tähendab *business* peale kaubanduse ja äri ka tegevust üldises plaanis: *something with which a person is busy or occupied*.³ Kui *business* esineb eelarvelise asutuse tekstides – ja enamik eurodokumente on eelarveliste asutuste kohta –, tuleks äri asemel kasutada sõna *tegevus*.

Lähtetekst: *Office space was acquired responding to internal needs and a kick-off made with the drawing up of **business requirements** for a new Headquarters to be in place in 2014.*

Tõlge: *Sisevajadustele vastavalt saadi juurde büroopinda ning alustati **ärinõuete** koostamist uue peakorteriga jaoks, mis peab valmima 2014. aastal.*

Toimetatud tõlge: *Sisevajadustest lähtuvalt saadi juurde büroopinda ning alustati **tegevusnõuete** koostamist uue peakorteriga jaoks, mis peab valmima 2014. aastal.*

welcome

Euroopa Liidu asutuste aastaaruannetes esineb sageli sõna *welcome*, mis aga ei tähenda kellegi või millegi tervitamist, vaid on pigem viisakusavaldus.

Lähtetekst: *The FRA also **welcomes** the mainstreaming of fundamental rights into other areas, like the work of Frontex, the EU's border agency, as well as through legislation dealing with issues such as human trafficking in which more emphasis is placed on protecting the rights of the victim, especially children.*

³ Oxford English Dictionary (OED).

Tõlge: *FRA tervitab* ühtlasi põhiõiguste süvalaiendamist teistesse valdkondadesse, nagu Frontexi ja ELi välispiiride agentuuri tegevust, ning õigusakte, mis käsitlevad selliseid probleeme nagu inimkaubandus ja kus pannakse rohkem rõhku ohvrite, eriti laste õiguste kaitsele.

Tähelepanelikul lugemisel selgub, et peale „tervitamise” on sisse lipsanud muud vead: koma on asendatud sidesõnaga ja, mistõttu järeljub tõlkest, nagu oleks peale Frontexi⁴ veel üks ELi välispiiride agentuur. Nii on muutunud tõlkelause tähendus lähtetekstist erinevaks.

Toimetatud tõlge: *FRA on* ühtlasi rõõmus, et põhiõiguste järelevalvet tehakse ka teistes valdkondades, nagu ELi välispiiride agentuuri ehk Frontexi tegevuses, samuti õigusaktide kaudu, mis käsitlevad selliseid probleeme nagu inimkaubandus ja kus pannakse rohkem rõhku ohvrite, eriti laste õiguste kaitsele.

individual

Inglise *individual* ja eesti *individuaalne* tähendused päris ei kattu. Inglise sõna viitab millelegi üksikule, eesti sõna aga pigem mingile eriomadusele.

individual – of, relating to, or characteristic of a single person, organism, or thing, or one particular member of a class or group (OED)

individuaalne – isikupärane, indiviidile omane või temale suunatud (ÕS 2013)

⁴ Frontex – European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union, eesti keeles Euroopa Liidu Liikmesriikide Välispiiril Tehtava Operatiivkoostöö Juhtimise Euroopa Agentuur.

Lähtetekst: *An Internal Occurrence Reporting System (IORS) was created to centralise reported occurrences and individual follow-up decisions and actions.*

Tõlge: *Teatatavate vahejuhtumite ning individuaalse jätku-tegevuse raames langetatavate otsuste ja tegevuse tsentraliseerimiseks loodi ametisisene vahejuhtumitest teatamise süsteem (IORS).*

Individuaalne jätkutegevus on inglise väljendi *individual follow-up* kohmakas sõnasõnaline vahendus. Tähelepanelikul lugemisel selgub muudki: nimelt on eksitud täiendi ja põhisonade seose määramisel, sest lähtekeeles ei laienda *individual* sellele järgnevat väljendit *follow-up*, põhisonad on hoopis *decisions* ja *actions*. Tõlkes see seos puudub ning kogu lause tähendus on seetõttu muutunud.

Toimetatud tõlge: *Teatatud vahejuhtumite ning järelemeetmetena tehtud üksikotsuste koondamiseks loodi ametisisene vahejuhtumitest teatamise süsteem (IORS).*

personal, systematic, systemic

Sõna *personal* tõlge ei pruugi olla *personaalne*, muudel vastetel *isikuline*, *isiku-* ja *isiklik* on aga igapähele eri varjund.

Lähtetekst: *The Ombudsman also recommended that Parliament should systematically include in the personal files of parliamentary assistants a copy of an MEP's request to terminate the contract.*

Tõlge: *Ombudsman soovitas ka, et parlament lisaks süsteemselt parlamendiliikmete assistentide isiklikesse toimikutesse Euroopa Parlamendi liikme poolse lepingu lõpetamise nõude koopia.*

Isiklik toimik on kui isiklik kaust, kuhu assistent ise teeb märkmeid. Lähtetekstis on aga mõeldud assistendi isiku kohta peetavat toimikut, kuhu teevad märkmeid teised, seega *personal file*'i vasteks sobib *isikutoimik*. Lähemalt uurides märkame ka teist sõna, mille tõlkimisel tihti eksitakse: *systematically* on tõlgitud *süsteemselt*. Sõnade *systematic* ja *systemic* tähenduses on nüansi-vahe.

systematic – arranged or conducted according to a system, plan, or organized method; involving or observing a system; (of a person) acting according to system, regular and methodical (OED)

systemic – of, relating to, or affecting more than one system of organs, or the body as a whole (chiefly med.; OED)

Sõnade *süstemaatiline* ja *süsteemne* tähendusväljad ÕSis peaaegu kattuvad, erisuse toob kõige paremini esile „Võõrsõnade leksikon“ (VSL).

süstemaatiline – süsteemi seatud; korrakindel (ÕS 2013); mingi süsteemi alusel moodustatud, kindla plaani järgi kor-
rastatud; rangelt järjekindel; pidevalt korduv (VSL 2012)

süsteemne – süsteemis, süsteemina olev, süsteem(i)-; korrakin-
del (ÕS 2013); süsteemi kuuluv või süsteemi moodustav
(VSL 2012)

Erialases keeles on tähendusvahe selgem. Võrreldes näiteks lau-
seid *Mõõtmistes oli süstemaatiline viga* (kõigis mõõtmistulemustes
oli ühesugune viga) ja *Ravimi toime on süsteemne* (ravim mõjub
kogu organismile, kogu süsteemile).⁵ Lähteteksti lause juurde
tagasi tulles on ilmne, et dokumentide lisamine parlamendi-
liikme assistendi toimikusse ei moodusta omaette süsteemi,
pigem toimub see kindla korra alusel, mistõttu sobib kas *süste-
maatiliselt* või *korrakindlalt*, mitte aga *süsteemselt*.

⁵ Näitelauseid pakkus kogenud tõlkija ja hea kolleeg Andres Valdre.

Toimetatud tõlge: *Ombudsman soovitas ka, et parlament peaks süstemaatiliselt lisama parlamendiliikmete assistentide isikutoimikutesse Euroopa Parlamendi liikme lepingu lõpetamise nõude koopia.*

national, nationality

Need sõnad vääriksid eraldi artiklit. Siin piirdugem nentimise-
ga, et sõnade *national, nationality* tähendus on enamasti riigi(-),
kodanik(u), kodakondsus, mitte aga *rahvuslik, rahvuslikkus, rahvus*.

Lähtetekst: *The issue of false declarations of **nationality** and the lack of sufficient detention capacity in Greece remain significant obstacles in return procedures of irregular migrants.*

Tõlge: *Olulisteks takistusteks ebaseaduslike sisserändajate tagasi-
saatmisel jäävad **rahvust** määravate võltsitud dokumentide esi-
tamine ja nende piisava tuvastamisvõime puudumine Kreekas.*

Isikut tõendavas dokumendis määratletakse isiku kodakondsus.
Nõukogude ajal märgiti tõesti passi rahvus, kuid see aeg on möö-
das. Samas lauses on veel üks viga: *detention* oli tõlkijal ilmselt
segi läinud sõnaga *detection*.

Toimetatud tõlge: *Olulisteks takistusteks ebaseaduslike sisse-
rändajate tagasi-
saatmisel jäävad võltsitud **kodakondsus**doku-
mentide esitamine ja Kreeka vähene suutlikkus sisserändajaid
kinni pidada.*

Küllap on kogenud toimetajal tagataskus teisigi selliseid nn lak-
mussõnu, mille abil määrata tõlke üldist kvaliteeti ja ühtlasi
planeerida toimetamiseks kuluvat aega, aga ka viisi: kas uurida
paralleelselt lähte- ja sihtkeeles kogu dokumenti või piisab üks-
nes sihtkeelse dokumendi lugemisest.

TOIMETAMINE – NOKITSEMINE DETAILIDES

Eespool nägime, et vead peituvad sageli detailides: koma asemel on sidesõna, segi on läinud sarnase ortograafiaga sõnad, vale sõnajärg on muutnud lause tähendust. Diplomaatias võivad tõlkimise detailivääratused kaasa tuua lausa poliitilisi tagajärgi. Prantsuse president Sarkozy vahendas 2008. aastal Venemaa ja Gruusia vahel lahvatanud sõja lõpetamise läbirääkimisi. Tema meeskond koostas kuuepunktilise vaerahuplaani. Selle tõlkes vene keelde oli aga tahtlik või tahtmatu eessõna viga, mis muutis kogu lause tähendust. Prantsuse ja inglise keeles seisis nii:

Ouverture de discussions internationales sur les modalités de sécurité et de stabilité en Abkhazie et en Ossétie du Sud.

Open international discussions over security and stability modalities in Abkhazia and South Ossetia.

Vene keelde oli sama lause tõlgitud mitte prepositsiooniga *в*, vaid *для*, see muutis Abhaasia ja Lõuna-Osseetia tegevuse objektidest subjektideks ehk iseseisvaüksusteks, kes võivad ise alustada rahvusvahelist diskussiooni.⁶

Inglise eessõnade ja sidesõnade tõlkevead ei tulene mitte sellest, et neid ei mõisteta, vaid nende esinemissagedus on suur ja väsinud silm võib lugemisel eksida. Eessõna *to* on sageduselt 3. ja *of* 4. kohal; *on* 14. ja sidesõna *or* 31. kohal, kusjuures kõik nad erinevad ainult ühe tähe poolest. Pole ime, kui lausekatkest *new epidemic of infectious disease* saab lugemisel *new epidemic or infectious disease*. Allpoolses näites on ilmselt segi läinud *to* ja *of*.

Lähtetekst: *Avoid continuous discharge and peak loads to the waste water.*

Tõlge: *Vältige heitvee pidevat väljutamist ja tippkoormusi.*

⁶ Cease-fire has 'translation problem'. – The Washington Times, 7.9.2008.

Toimetatud tõlge: *Vältige pidevate ja suurte koguste väljutamist reovette.*

Tekstis esinevad arvud tähistavad enamasti aastaarve ja protsente. Ei tee paha selliseid löike keskendunult lugeda ja mõelda, kas lähteteksti mõte on adekvaatselt edastatud.

Lähtetekst: *Ms Chrysoula PALIADELI MEP drafted the Committee's report on the Ombudsman's activities in 2008.*

Tõlge: *Euroopa Parlamendi liige Chrysoula PALIADELI koostas komisjoni ettekande ombudsmani tegevuse kohta 2008. aastal.*

Mis toimus 2008. aastal? Kas koostati sel aastal ettekanne või käsitleb ettekanne ombudsmani tolle aasta tegevust? Kontekstist selgub, et mõeldud on viimast varianti, tõlkest see ei ilmne.

Toimetatud tõlge: *Euroopa Parlamendi liige Chrysoula PALIADELI koostas ombudsmani 2008. aasta tegevuse kohta komisjoni ettekande.*

Järgmise näite tõlkest järeldub, et kaebuse esitaja teatas komisjonile 2009. aasta juulis õigusrikkumisest, lähteteksti põhjal aga toimus nimetatud ajal samalaadne juhtum.

Lähtetekst: *The complainant insisted that Germany had breached EU law and informed the Commission of a similar case in July 2009.*

Tõlge: *Kaebuse esitaja väitis, et Saksamaa oli rikkunud ELi õigust ning teatas komisjonile 2009. aasta juulis sarnasest juhtumist.*

Toimetatud tõlge: *Kaebuse esitaja väitis, et Saksamaa oli rikkunud Euroopa Liidu õigust, ning teatas komisjonile, et samalaadne juhtum oli toimunud 2009. aasta juulis.*

Korrakski ei tohi meelest lasta konteksti, alati tuleb mõelda, kas tulemus, st tõlge, on realistlik. Mida näiteks arvata väitest, et ligikaudu pooled Euroopa naised on doktorikraadiga?

Lähtetekst: *These findings are utterly disappointing as, in 2012, the percentage of female European PhD graduates amounted to 47 %.*

Tõlge: *Need järeldused tekitavad väga suurt pettumust, sest 2012. aastal oli doktorikraadiga naisi Euroopas 47%.*

Väljendatud pettumuse põhjus on selge, kui lugeda kogu lõiku.

According to the latest European Commission's She Figures, in 2012, only 33 % of European researchers were women. This percentage tends to be even lower in typical male-dominated fields. Throughout the years, She Figures has also been providing evidence that women have been historically underrepresented at the head of higher education institutions. These findings are utterly disappointing as, in 2012, the percentage of female European PhD graduates amounted to 47 %.

Tõlkeviga muutub selle taustal veelgi kontrastsemaks: nii palju doktorikraadiga naisi ja nii vähesed leiavad uurimisasutustes rakendust!

Toimetatud tõlge: *Need järeldused tekitavad väga suurt pettumust, sest 2012. aastal oli Euroopas doktorikraadi saanutest naisi 47%.*

Segi lähevad ka lihtsalt sarnase kujuga sõnad: *infection* ja *infestation*, *silicon* ja *silicone*, *option* ja *opinion* jt. Allpoolses näites on *retailisation* tõlgitud eksikombel kui *retaliation*.

Lähtetekst: *In 2013 the agency conducted in-depth research projects, such as a report on **retailisation** in the EU.*

Tõlge: *Amet viis 2013. aastal läbi põhjalikke projekte, sealhulgas aruanne Euroopa Liidus kehtivate **survevahendite** kohta.*

Toimetatud tõlge: *Amet viis 2013. aastal ellu mitu põhjalikku projekti, näiteks koostati aruanne **jaetoodete** kohta Euroopa Liidus.*

Ka sama sõna eri vormid võivad minna vahetusse. Seda soodustab asjaolu, et inglise keeles on paljudel nimisõnad ja tegusõnad sama kuju ja süntaktilisi seoseid märgib üksnes sufiks -s, mis koos apostroofiga tähistab ainsuse omastavat, ilma aga kas nimi-sõna mitmust või tegusõna oleviku 3. pööret ainsuses. Mis vormiga on tegu, peaks selguma sõnajärjest, ent kui lause on pikk, ei ole selle lahtiharutamine sugugi lihtne.

Lähtetekst: *For determining whether the chemical content of the object is an integral part thereof (and therefore the object as a whole is an article as defined under the regulation) or if it is a substance/mixture for which the rest of the object **functions** as a container or carrier material, the following indicative questions should be answered.*

Tõlge: *Otsustamaks, kas eseme keemiline sisu on selle lahutamatu koostisosa (ja seetõttu on ese tervikuna määruse tähenduses toode) või on tegemist ainelseguga, mille osas tuleks vastata eseme ülejäänud **funktsioonide**, näiteks mahuti või kandematerjal, kohta järgmistele suunavatele küsimustele.*

Tõlkija on asetanud lause osas *for which the **rest of the object functions** as a container or carrier material* pearõhu sõnale *rest* ja ühendanud *object functions* fraasiks, mille põhisõna on *functions* (eseme *funktsioonid*). Tegelikult keerleb kogu tekst sõna *object* ümber ning selline nii-öelda rollivahetus – peasõnast laiendiks – ei ole õige. Lugegem see lauseosa uuesti üle ja rõhutagem ka sõna *object* ning tehkem enne sõna *functions* väike paus. Nüüd tajume sõna *functions* tegusõnana. Lähteteksti valjusti (või hääletult) lugemine aitab seda paremini mõista. Ka tõlgitud teksti on kasulik valjusti üle lugeda: kui lugemine takerdub, on sõnastus halb.

Toimetatud tõlge: Otsustamaks, kas eseme keemiline sisu on selle lahutamatu koostisosa (ja järelkult on ese tervikuna määruse tähenduses toode) või on see aine/seguga, mille jaoks eseme muu osa **toimib** mahuti või kandematerjalina, vastake järgmistele suunavatele küsimustele.

PAHUPIDI PÖÖRATUD TÄHENDUS

Huvitaval kombel tekivad mõned tõlkeeksimused vastandamise tõttu: suurem tõlgitakse väiksemaks, suurenemine vähenemiseks, algus lõpuks, ilma asemel on koos, eitusest saab jaatus või topelt-eitus, nii et tähendus on jaatav jne. Sünonüümidel ja antonüümidel on leksikas tähtis koht, võimalik, et sõnavara on ka mälus neid seoseid pidi korrastatud. Sarnastamine ja vastandamine on samuti loogika põhialuseid. Tehniliste tekstide tõlkimise üks põhimõtteid on järjepidevus: kindlat väljendit tõlgitakse kogu dokumendi piires ühel viisil, sünonüüme eelistatult ei kasutata. Kas sünonüümsuse ehk sarnastamise pärssimine tähendab seda, et antonüümsus ehk vastandamine saab tõe? Ei ole selge, mis käivitab nii-öelda mõtte pahupidi pööramise. Samas tuleb nentida, et sellised vead ei ole haruldased ega sõltu keelte paarist.

Selles näites on vahetusse läinud *decrease* ja *increase*.

Lähtetekst: *In the past years there has been a **decrease** in the activity of 'classic' leisure aviation and the development of the micro-light movement in Europe.*

Tõlge: Viimastel aastatel on Euroopas hakatud **rohkem** tegelema harrastuslennundusega ning arendama ülikergeid õhusõidukeid.

Toimetatud tõlge: Viimastel aastatel on Euroopas **vähenevad** tavapärase harrastuslennundusega tegelemine ning ülikerge õhusõidukite arendamine.

Siin on *without* tõlgitud kui *with*.

Lähtetekst: *In order to promote much needed innovation in the industry, EASA needs to be swiftly acting to provide an environment for the designers and manufacturers of very light aircraft to act **without the expense and resource constraints** inherent in the existing DOA/POA systems, alongside commensurate cost and operational benefits to end-user.*

Tõlge: Sektori nii vajaliku uuenduse edendamiseks peab EASA kiirelt tegutsema, et pakkuda ülikergõhusõidukite projekteerijatele ja tootjatele võimalust tegutseda kehtiva projekteerimis-/tootjaorganisatsioonide sertifitseerimise süsteemidega kaasnevate **kulude ja ressursipiirangutega** ning lõppkasutajale tuleneva vastava kulu- ja käitamistulemuslikkusega.

Toimetatud tõlge: Sektori nii vajaliku uuenduse edendamiseks peab EASA kiirelt tegutsema, et pakkuda ülikergõhusõidukite projekteerijatele ja tootjatele võimalust tegutseda **ilma kulu- ja ressursipiiranguteta**, mis on omased praeguste projekteerimis- ja tootjaorganisatsioonide sertifitseerimise süsteemidele ning kooskõlas võrdväärse kulu- ja käitamistulemuslikkusega lõppkasutaja jaoks.

Järgmises lõigus on *not more* asemel tõlgitud *more*.

Lähtetekst: *A wax crayon consists of paraffin wax and pigments and is used for colouring and drawing on paper. As its shape/surface/design are **not more relevant** for the function of the crayon (to bring pigment to paper) than its chemical composition, it is to be regarded as a mixture.*

Tõlge: Vahakriit koosneb parafiinvahast ja pigmentidest ning seda kasutatakse paberil värvimiseks ja joonistamiseks. Et vahakriidi kuju/pinnaviimistlus/kujundus on selle funktsiooni jaoks (pigmenti viimiseks paberile) **olulisem** kui selle keemiline koostis, tuleb seda käsitleda seguna.

Toimetatud tõlge: Rasvakriit koosneb parafiinvahast ja pigmentidest ning seda kasutatakse paberil värvimiseks ja joonista-

miseks. Et rasvakriidi kujul/pinnaviimistlus/kujundus **ei ole** selle funktsiooni jaoks (pigmenti viimiseks paberile) kriidi keemilisest koostisest **olulisemad**, tuleb rasvakriiti käsitleda seguna.

Allpoolses lauses on ühe eituse asemel tekkinud kaks.

Lähtetekst: *It explained that the fact that the complainant **did not travel by plane would pose a problem** if he were chosen for the vacant post, which involved frequent travels within and outside the European Union.*

Tõlge: *Ta selgitas, et kui kaebuse esitaja oleks valitud vabale töökohale, mis sisaldas sagedast reisimist Euroopa Liidus ja sellest väljaspool, **ei oleks** lennukiga **mittereisimine olnud probleem**.*

Toimetatud tõlge: *Ta selgitas, et kui kaebuse esitaja oleks valitud vabale töökohale, mis eeldas sagedast reisimist Euroopa Liidus ja sellest väljaspool, **oleks** lennukiga **mittereisimine olnud probleem**.*

Järgmise näite sõnastuses kasutatud poleks ebavajalik mitte ainult ei muuda tähendust jaatavaks, vaid on ka stiililt kohmakas.

Lähtetekst: *The Navigator on the ECHA website should be used to check if any exemption based on an entry in Annex IV or V applies and a registration or notification under Article 7 **would therefore not be required**.*

Tõlge: *ECHA veebilehel oleva Navigaatori abil tuleb kontrollida, kas IV või V lisa sissekandest tulenevalt kehtib mõni vabastus ning **ega** artiklis 7 sätestatud registreerimis- ja teavitamiskohustus **poleks seetõttu ebavajalik**.*

Toimetatud tõlge: *ECHA veebilehel oleva Navigaatori abil tuleb kontrollida, kas IV või V lisa sissekandest tulenevalt kehtib mõni vabastus, **mille tõttu ei ole vaja** täita artiklis 7 sätestatud registreerimis- või teavitamiskohustust.*

Allpoolse näite tõlkes puudub sidesõna *unless* välistav tingimus, ka *below* on tõlgitud vastupidises tähenduses sõnaga *üle*. Sulgudes viidatud määrus kehtib aga nimelt kergemate kui 450 kg stardimassiga lennukite kohta, samuti viidatakse teises osalauses ülilikerglennukitele. Nii tuleb ümber sõnastada kogu lause teine pool.

Lähtetekst: *The majority of LSA types in the US are of European origin, but these cannot operate legally in the EU **unless they have a take-off weight below 450 kg** (and consequently fall under Annex II of the Basic Regulation) or have been certified to CS-VLA (Very Light Aeroplane) or to some higher code.*

Tõlge: *Enamik LSA-tüüpe USAs on Euroopast pärit, **aga kui nende stardimass on üle 450 kg** (ja kui need seega kuuluvad algmääruse II lisa kohaldamisalasse) või kui need on sertifitseeritud koodi CS-VLA (ülilikerglennuk) või mõne kõrgema koodi alusel, ei saa neid ELis seaduslikult käitada.*

Toimetatud tõlge: *Enamik LSA-tüüpe USAs on Euroopast pärit, kuid neid ei saa Euroopa Liidus seaduslikult käitada, **v.a juhul kui nende stardimass on alla 450 kg** (ja nad kuuluvad seega algmääruse II lisa kohaldamisalasse) või kui nad on sertifitseeritud koodi CS-VLA (ülilikerglennuk) või mõne kõrgema koodi alusel.*

Selles näites on nn pöördtehet kasutanud aga toimetaja ning tõlge on selgem ja paremini mõistetav.

Lähtetekst: *Patients who have congenital antithrombin deficiency have low blood antithrombin levels, which may result in a **reduced capacity of the blood to resist clotting**.*

Tõlge: *Antitrombiini kaasasündinud puudulikkusega patsientidel on antitrombiini sisaldus veres normaalsest väiksem, mille tulemusena võib **väheneda vere hüübimist pärssiv võime**.*

Toimetatud tõlge: *Antitrombiini kaasasündinud puudulikkusega patsientidel on antitrombiini sisaldus veres normaalsest väiksem, mille tulemusena võib **suureneda vere hüübivus**.*

LÕPETUSEKS

Toimetamisel võivad aja puuduse ja ka kogenematusse tõttu jääda mõned vead märkamata. Tulemuseks on vähetoimetatud tekst. Võib juhtuda ka vastupidi: lauseid kompaktsemaks muutes jätab toimetaja mõned osised välja ning tähendus ei ole enam sama mis algtekstis. Mõnikord hakkab toimetaja teksti põhjalikult ümber kirjutama ehk taastõlkima. Kuidas selliseid vigu vältida ja tasakaalu leida? Toimetaja peaks püüdma saavutada parima tulemuse, tehes parandusi nii vähe kui võimalik. Kehtib lihtne reegel: kui tõlkelausest arusaamiseks on vaja seda uuesti lugeda või saab mõttest aru üksnes lähtekeelse lause lugemise järel, on vaja tõlget parandada.

Hea tava on, et keerulise erialadokumendi tõlke peaks üle vaatama nii valdkonda tundev spetsialist kui ka keeleteoimetaja. Kui valdkonda ei tunne ei tõlkija ega toimetaja, võib tulemus olla grammatiliselt õige, ent sisuliselt arusaamatu tekst. Tark on tunnetada oma piire ja küsida nõu. Kui ei ole võimalik lasta kogu teksti erialaspetsialistil üle lugeda, tuleks uurida vähemalt raskemate lõikude ja terminite õigsust. Kvaliteet kannatab ka juhul, kui keeleteoimetaja ei usalda valdkonnas kogenud tõlkija valikuid ning kohendab keelt ladusamaks, ent muudab tähendust.

Tõlkeprotsessile aitab kaasa, kui tõlke valmimise etappides on kõigil asjaosalistel võimalik omavahel suhelda: tõlkijal teksti autoriga, toimetajal tõlkijaga ja tõlkijal toimetajaga ning ka tehnilise vormistajaga. CdTs töötab sama dokumendiga tavaliselt 22 tõlkijat/toimetajat.⁷ Omavaheliseks suhtlemiseks on spetsiaalne portaal. Kui on vaja teksti autori selgitusi, edastab koordineerija küsimused kliendile. Kui tõlge valmib alltöövõtuna, võib ka vabakutseline tõlkija saata oma päringu või oma tõlke- ja terminivalikute kommentaarid. Toimetaja annab tõlkele hinnangu ja kirjutab vajaduse korral tagasiside, osutades esinenud vigadele.

⁷ Ametlikke keeli on küll 24, ent iiri keelde paljusid dokumente ei tõlgita.

Kõiki eespool kirjeldatud näidetes esinenud vigu saab tuvastada üksnes tõlkelause hoolikal võrdlemisel lähtekeelse lausega. Üksikasjade märkamine nõuab suurt keskendumist. Eneselt tuleb pidevalt küsida, kas tulemus on tõene või sain millestki valesti aru (või ei saanud üldse aru). Mõned vead tulevad paremini välja teksti valjusti lugemisel. Ühel tõlketoimetamise seminaril kirjeldas üks osavõtjatest pikkade ja keeruliste tekstide toimetamismeetodit järgmiselt: tööd tehakse paaris, üks toimetaja loeb valjusti ette algteksti ja teine toimetaja loeb vaikselt sama lause tõlget, tehes sellesse vajaduse korral parandusi. Kuigi sama tekstiga tegeleb korraga kaks toimetajat, olevat meetod tõhus ning lõppkokkuvõttes ka aega kokku hoidev.

Teksti tõlkimist/toimetamist võib võrrelda müüri ladumisega, kus täistähenduslikud sõnad on kui kivid, funktsioonisõnad aga segu nende vahel. Halb on see, kui kivid ei sobi, kuid müür variseb kokku ka siis, kui kvaliteetsete ja õige kujuga kivide vahel on vale koostisega segu. Ehk aitab see kirjatükk laduda ajale vastu pidava müüri.

MIS ON MÕISTEL PISTMIST TERMINIGA?

Kaisa Kesküla

Eesti Keele Instituudi vanemterminoloog

Terminoloogiatööd teevad peaausjalikult terminoloogid, terminoloogiakomisjonide liikmed jt terminoloogiaentusiastid – inimesed, kellele see on nende põhitöö või südameasi või mõlemat. Tegelikult ei saa terminoloogiatööst üle ega ümber ka tekstide koostajad, tõlkijad ja toimetajad ehk juba märkimisväärselt rohkem inimesi. Siinkohal ei pea ma silmas ainult elukutselisi tõlkijaid ja tekstiloojaid, vaid kõiki inimesi, kellel on vaja oskustekstidest aru saada, neid koostada või tõlkida. Kõik ei tee seda tööd päris samamoodi nagu terminoloogid või terminoloogiakomisjonide liikmed, kuid põhimõtete tundmine on ka neile kindlasti abiks.

Terminoloogia ehk oskussõnavara on mingi eriala terminite kogum. Seega moodustavad näiteks meditsiinterminoloogia kõik meditsiinterminid ja sõjandusterminoloogia kõik sõjandusterminid. Sõna *terminoloogia* viitab aga peale oskussõnavara ka oskussõnaõpetusele ehk distsipliinile, mis uurib terminite loomist, kasutamist ning sõnastikes ja terminibaasides esitamist. (EVS-ISO 1087-1:2002, 3.5.1, 3.5.2; Tavast, Taukar 2013, 51; Erelt 2007, 11)

OBJEKT, MÕISTE, DEFINITSIOON JA TERMIN

Selleks, et paremini mõista terminoloogiatöö põhimõtteid ja terminoloogiat kui distsipliini käsitlevaid tekste või lihtsalt terminoloogia teemal ühemõtteliselt väljenduda või suhelda, on kasulik vahet teha objekt, mõistel, definitsioonil ja terminil.

Objektideks nimetatakse terminoloogias kõike tajutavat või kujuteldavat. Objektid asuvad tajutavas või kujuteldavas maailmas ning võivad olla ainelised, ainetud või kujuteldavad. Ainelised objektid on näiteks tool, kivi ja järv. Ainetud aga näiteks gravitatsioon ja finantsplaneerimine. Kujuteldavate objektidena käsitletakse väljamõeldud objekte või nähtusi, näiteks üksisarvik. (EVS-ISO 1087-1:2002, 3.1.1; ISO 704:2009, 4)

Igal objektil on omadused, mille abil saab just seda objekti kirjeldada ja identifitseerida. Objekti omadused võivad olla selle värv, kuju, otstarve, koostisosad jms. Näiteks võib igaüks loetleda selle konkreetse tooli omadusi, millel ta parasjagu istub, ning tõenäoliselt on need omadused iga tooli puhul mingil määral erinevad, kui tegemist ei ole just identsete toolidega.

Suhtluse seisukohast on objektide puudus see, et neid ei saa üldistada. Vahel on tõepoolest vaja rääkida või kirjutada ühest konkreetsest objektist, näiteks ühest konkreetsest mererohelisest murdunud jalaga toolist. Tihtipeale on aga vaja viidata mitmele üht tüüpi objektile korraga ehk rääkida üht tüüpi objektidest üldisemalt. Siin tuleb appi inimese abstraherimisvõime – inimene on võimeline sarnaste objektide ühiseid olulisi omadusi tuvastama, üldistama ja kategoriseerima, moodustades nii mõisteid. (Tavast, Taukar 2013, 67)

Terminoloogiatöö standardi (EVS-ISO 1087-1:2002, 3.2.1) järgi on mõiste “teadmüksus, mille moodustab ühene tunnuste kombinatsioon”. Väga lihtsustatult öeldes moodustavad ühese tunnuste kombinatsiooni üht tüüpi objektide need omadused, mis on olemas peaaegu kõigil seda tüüpi objektidel. Kõrvale jäetakse ebaolulised ja juhuslikud omadused. Kuna igaüks saab abstraherimisel aluseks võtta just talle olulisena tunduvad omadused, siis on mõiste alati mõnevõrra arbitraarne ehk suvaline. (Tavast, Taukar 2013, 67–68)

Kui tulla jälle tooli näite juurde, siis moodustavad ühese tunnuste kombinatsiooni need tooli omadused, mis on olemas kõigil toolidel ja mis teevad toolist tooli. Seesama ühene tunnuste

kombinatsioon aitab meil terminoloogiatööd tehes või tõlkides näiteks teha kindlaks mõiste sisu, tuvastada sünonüüme või sama mõistet tähistavaid termineid teistes keeltes, moodustada (motiveeritud) termineid, hinnata terminite sobivust.

Mõisteid ei tohiks segamini ajada ainetute või kujuteldavate objektidega, millest oli juttu eespool. Mõisteid on võimalik terminitega tähistada või defineerida, objekte aga otseselt mitte. Samuti nagu ainelistest objektidest (nt tool), kujunevad ka ainetutest ja kujuteldavatest objektidest kõigepealt abstraherimise teel meie peas mõisted ning alles seejärel saab neid mõisteid terminitega tähistada või defineerida. Seega luuakse seos objekti ja selle tähise või definitsiooni vahel mõiste kaudu. (ISO 704:2009, 5.1)

Erinevalt üldkeelesõnadega tähistatavatest mõistetest on oskumõisted põhimõtteliselt defineeritavad. Definitsioon ehk määratlus on mõiste kirjeldus tuntud mõistete kaudu. Oskumõisted on alati seotud teiste oskumõistetega ehk kuuluvad mingisse mõistevälja või mõistesüsteemi. Seetõttu on oskumõistet defineerides samuti oluline silmas pidada, millisesse mõistesüsteemi defineeritav mõiste kuulub. (Erelt 2007, 48–49) Terminoloogiatöös on definitsioon oluline seetõttu, et see avab mõiste sisu ja annab teavet mõiste seoste kohta samas mõistesüsteemis olevate teiste mõistetega (ISO 704:2009, 6).

Definitsioonid jagunevad sisudefinitsioonideks ja mahudefinitsioonideks. Sisudefinitsioonis ehk n-ö klassikalises definitsioonis tuuakse välja defineeritava mõiste lähim soomõiste ning kõik olulised tunnused, millega see mõiste lähedastest mõistetest eristub (Erelt 2007, 51).

Näiteks:

hõõglamp – elektrilamp, milles elektrivool kuumutab hõõgniiti nii, et see kiirgab valgust (EVS-ISO 1087-1:2002, 3.3.2).

Mahudefinitsioonis loetletakse kõik need mõisted, mis asuvad mõistesüsteemis defineeritava mõistega samal liigitusastmel. Sellist definitsiooni kasutatakse juhul, kui sisudefinitsioon oleks

liiga keeruline. Samuti võib mahudefinitsiooni kasutada sisudefinitsiooni täiendamiseks. (Erelt 2007, 52)

Näiteks:

väärisgaas – heelium, neon, argoon, krüptoon, ksenoon või radoon (EVS-ISO 1087-1:2002, 3.3.3).

Sageli kiputakse omavahel segamini ajama mõistet ja terminit. Mõiste on teadmusüksus ehk abstraktse mõtlemise vorm, termin on aga sõnavaraüksus, erialast mõistet tähistav sõna või sõnaühend. Mõisted asuvad n-ö meie peas ja seetõttu on need keelesõltumatud. Küll aga saab mõistete tähistamiseks kasutada eri keelte termineid. (Tavast, Taukar 2013, 70, 72) Üsna levinud on arvamus, et termin peab olema üks sõna. Tegelikult ei pea see arvamus paika. Nagu definitsioongi selgelt väljendab, võib termin olla nii üks sõna kui ka sõnaühend. Arvestades, et terminit peaks olema mugav tekstis kasutada, võiks termin muidugi olla võimalikult lühike, kuid lühidus või ühesõnalisus ei pea alati olema eesmärk omaette. Kuldne kesktee on, et termin olgu nii lühike kui võimalik ja nii pikk kui vajalik (Erelt 2007, 292).

Samuti arvatakse vahel ekslikult, et termin saab olla ainult nimisõna. Tõepoolest on terminid enamasti nimisõnad, kuid peale selle võivad need olla ka tegusõnad, omadussõnad või määrsõnad (Erelt 2007, 67).

TERMINOLOOGIATÖÖ

Standardi (EVS-ISO 1087-1:2002, 3.6.1) järgi on terminoloogiatöö “mõistete ja nende tähiste süstemaatilise kogumise, kirjeldamise, töötamise ja esitusega seotud töö”. Seega kuulub terminoloogiatöö alla näiteks mõistete ja neid tähistavate terminite tuvastamine; mõistete ja terminite kohta info hankimine; selle info sisuline hindamine ning analüüsimine, et teha kindlaks mõiste sisu ja leida sobiv termin; terminiandmete talletamine ja esitamine.

SÕNAPÕHINE JA MÕISTEPÕHINE LÄHENEMINE

Terminoloogiatöö oluline osa on mõiste ja termini ehk sisu ja vormi vaheliste seoste uurimine ja analüüsimine. Neid seoseid on võimalik uurida lähtudes sõnast või lähtudes mõistest. (Tavast, Taukar 2013, 151)

Sõnapõhise ehk semasioloogilise lähenemise puhul uuritakse, mida sõnad tähendavad (Tavast, Taukar 2013, 151). Näiteks võiks sõnapõhise lähenemise korral küsida, mida tähendab sõna *tasakaaluliikur*. Lähtepunktiks on sõna ja eesmärgiks teha kindlaks, millised tähendused sellel sõnal on. Sõnapõhine lähenemine on omane leksikograafiale.

Terminoloogiatöö üks alustalasid on aga mõistepõhine ehk onomasioloogiline lähenemine. Selle lähenemise puhul uuritakse, kuidas mõisteid nimetatakse ehk mis termineid mõiste tähistamiseks kasutatakse (Tavast, Taukar 2013, 151). Näiteks võiks küsida, kuidas nimetatakse *ühe inimese vedamiseks mõeldud elektri jõul liikuvat isetasakaalustuvat kahe rattalist üheteljelist sõidukit*.

Mõistepõhise lähenemise puhul on lähtepunktiks mõiste ja eesmärgiks teha kindlaks, kuidas seda mõistet keeles tähistatakse. Järelikult tuleb kõigepealt selgeks teha uuritava mõiste sisu ja alles seejärel saab hakata termineid välja töötama, paika panema või korrastama (Erelt 2007, 25). Rätseptatööga paralleelse tommates: kui me ei tea, kellele on vaja ülikond ömmelda, siis võib kergesti omadega rappa minna.

Sõnastiku koostamise kontekstis tähendab sõnapõhine lähenemine seda, et ühes artiklis on ühe kirjepildiga sõnad, st üks artikkel võib kajastada mitut mõistet ning üht ja sama mõistet tähistavad terminid ehk sünonüümid on eri artiklites. Näiteks võiks sõnapõhiselt koostatud sõnastikus olla üks artikkel sõnaga *sild* ja artiklis loetletud selle sõna tähendused arhitektuuris, hambaravis ja laevaehituses.

Mõistepõhine lähenemine tähendab sõnastiku või termini baasi koostamise kontekstis seda, et üks artikkel või kirje kajas-

tab ainult ühe mõiste kohta käivat teavet. See tähendab, et ühes kirjes on koos ka üht ja sama mõistet tähistavad terminid ehk sünonüümid. (ISO 26162:2012, 7.2.1)

Näiteks, kui termin *sild* tähistab arhitektuuris, hambaravis ja laevaehituses kolme mõistet, siis on terminibaasis kolm kirjet. Oluline on märkida, et mõistepõhiselt koostatud sõnastikku või termini baasi on võimalik esitada sõnapõhiselt. Sõnapõhiselt koostatud sõnastikku aga lihtsa vaevaga mõistepõhiselt esitada ei saa.

TÕLKEPÕHINE JA SÜSTEMAATILINE TERMINOLOOGIATÖÖ

Terminoloogiatöö saab uurimistöö süsteemsuse põhjal jagada tõlkepõhiseks ja süstemaatiliseks. Tõlkepõhine ehk *ad hoc*-terminoloogiatöö on tõlkimise käigus ja tõlkimise otstarbel tehtav terminoloogiatöö. Sellise terminoloogiatöö positiivseteks külgedeks on kiirus ja väiksem töömaht. Tõlkepõhise terminoloogiatöö põhiprobleem on aga pealiskaudsus – peamiselt tegeletakse tõlgitavas tekstis ettetulevate terminitega ehk mõistevälja üksikute fragmentidega. Seotud mõistete ja mõistevälja sisemiste seostega tutvutakse ainult nii palju kui hädavajalik. Kuna tõlkijal ei teki mõisteväljast terviklikku ettekujutust, on tõlkepõhine terminoloogiatöö küllaltki veaohklik. Seetõttu võiks sellega alati kaasneda korrigeerimis põhimõte: „kui mõistete ja mõisteväljade põhjalikumal uurimisel selgub viltumine, siis tuleb termin(id) esimesel võimalusel parandada.” (Erelt 2007, 346–347)

Süstemaatilise ehk valdkonnakeskse terminoloogiatöö puhul lähtutakse valdkonna mõistesüsteemist. Kõigepealt tuvastatakse valdkonna mõisted ja terminid. Seejärel tehakse kindlaks mõistete omavahelised seosed ja kui mõistesüsteem seda võimaldab, siis paigutatakse mõisted hierarhilisse süsteemi. See süsteem aitab saada valdkonna mõistetest ülevaate ja hõlbustab definitsioonide

koostamist. Lõpuks korrastatakse või töötatakse välja terminid ning talletatakse töö tulemused. Kuna valdkonna mõistesüsteemiga tegeletakse kui tervikuga, on süstemaatiline terminoloogi töö väga põhjalik ning eeldatavasti ka tulemus kvaliteetne. Samas on selline terminoloogi töö väga aja- ja töömahukas ning eeldab konkreetse valdkonna spetsialistide ja keeleinimeste tihtidat koostööd. (Tavast, Taukar 2013, 114–115)

KOKKUVÕTTEKS

Terminoloogi töö põhimõisted võib lühidalt kokku võtta nii: objektina käsitletakse reaalses või kujuteldavas maailmas eksisteerivat üksikobjekti või -nähtust, mõiste on üht tüüpi objektide abstraktsioon, definitsioon on mõiste sisu avav lühike kirjeldus ning termin mõiste sõnaline tähis.

Terminoloogi töö aluse moodustavad mõistepõhine lähenemine ja teadmine, et mõisted moodustavad süsteeme. Pean silmas seda, et terminoloogi tööd tehes on väga oluline lähtuda mõistepõhise lähenemise põhimõtetest ehk otsida vastust küsimusele, kuidas mõisteid nimetatakse, ning alustada oma uurimistööd mõiste sisu kindlakstegemisest. Samuti tuleks endale teadvustada, et mõisted on omavahel seotud ja moodustavad mõistesüsteeme ning sellest tulenevalt on ka terminid kui mõistete tähised omavahel seotud ja moodustavad süsteeme. Selleks, et terminoloogi töö tulemused oleksid elujõulised ja hästi toimivad, on iga mõistega vaja teha palju tööd. Artiklis kirjeldatud põhimõtteid meeles pidades olete õigel teel.

LUGEMIST

- Erelt, Tiiu, Terminioõpetus. Tartu, 2007.
EVS-ISO 1087-1:2002. Terminoloogi töö. Sõnastik. Osa 1: Teooria ja rakendus. Tallinn, 2002.
ISO 704:2009. Terminology work – Principles and methods.
ISO 26162:2012. Systems to manage terminology, knowledge and content – Design, implementation and maintenance of terminology management systems.
Tavast, Arvi, Taukar, Marju, Mitmekeelne oskussuhtlus. Tallinn, 2013.

TERMINITÖÖST EUROOPA KOMISJONIS JA LAIEMALT

Elice Paemurd

Euroopa Komisjoni eesti keele osakonna tõlkija-terminoloog

Eesti oskuskeel on viimase paarikümne aastaga teinud läbi suure arengu ning muutunud väga palju rikkamaks. Pidevalt tekib uusi mõisteid, mida on vaja keeles väljendada. Oskuskeele arendamisega on võimalik tegeleda mitmel tasandil. Peale keelekorraldajate ja erialainimeste tegelevad oskuskeele arendamisega ka tarbetekstide tõlkijad. Paljude Euroopa Liidu institutsioonides töötavate tõlkijate igapäevatöö hulka kuulub samuti terminiloome. Kuna tõlkija tööst jääb maha kirjalik jälg ning osa ELi õigusakte on otsekohalduvad, on vastutus sageli suur. Arvan, et ka eesti tõlkijad Luxembourgis ja Brüsselis on 12 Euroopa Liidus oldud aasta jooksul andnud märkimisväärse panuse eesti oskuskeele arengusse.

Eestis on olemas nii eesti keele arengukava kui ka eestikeelse terminoloogia programm. Arengukavas on sõnastatud järgmine eesmärk ja selle täitmisele viidatakse ka programmis.

Saavutada ajakohane eesti oskuskeel ning eri valdkondi võimalikult ühtlaselt kattev oskussõnavara, mis võimaldab eestikeelset erialasuhtlust, eriala propageerimist ning ka selle teadusliku tunnetuse ja käsitlemise täpsust.¹

Püstitatud eesmärgi saavutamist on keeruline mõõta, kuid ometi annab ta aimu sellest, mille poole püüdleme. Eelkõige on selleks vaja kõigi huvirühmade ühist tahtet ja pingutust, üksteise

¹ Eesti keele arengukava 2011–2017, lk 10; vt ka „[Eestikeelse terminoloogia programm 2013–2017](#)“.

tegemistega kursis olemist ning, mis kõige tähtsam, pidevat koostööd. Seepärast tahakski rääkida terminitööst Euroopa Komisjonis ning sellest, kuidas paremini koostööd teha.

TERMINITÖÖ EUROOPA KOMISJONIS

Euroopa Komisjonis tegeletakse terminitööga peamiselt tõlkepõhiselt, igapäevase töö ja terminiprojektide raames. Seega on meie terminitöö pigem konkreetsest tööülesandest lähtuv kui süsteemne, st et uuritavad terminid tulevad ette meie tõlgitavates tekstides. Igapäevase tõlketöö kõrvalt on terminite uurimisega võimalik tegeleda sel juhul, kui tõlkijal on enne tõlkima asumist või tõlkimise ajal piisavalt aega. See on võimalik, kui uusi termineid ei ole tekstis väga palju ning need ei ole ülemäära keerukad. Keerukamate valdkonnapõhiste terminite puhul hinnatakse, kas neid oleks vaja eraldi uurida. Kui selgub, et põhjalikum uurimistöö on vajalik, tegeletakse nendega edasi terminiprojektide raames.

Terminite lähtekeeleks on enamasti inglise keel, kuna valdav osa dokumentidest koostatakse Euroopa Liidus inglise keeles. Termini taga olev mõiste defineeritakse ning püütakse leida sobiv eestikeelne vaste. Kui piisavalt usaldusväärseid kirjalikke allikaid ei leidu, võetakse ühendust valdkonna eksperdiga. Ministeeriumides töötavate ekspertide kontakte on võimalik saada näiteks Eesti esinduse kaudu Euroopa Liidu juures, kuid mõnes valdkonnas (nt keskkond) on meil endal välja kujunenud päris hästi toimiv võrgustik. Enne eksperdile kirjutamist teeb tõlkija või terminoloog põhjaliku eeltöö: otsib mõistetele määratluse, konteksti(d), pakub välja eestikeelse(d) vaste(d), kas tõlkes juba kasutatud vaste, või siis uue vaste, mille ta on uurimistöö käigus leidnud. Eksperti poole pöördatakse enamasti üksiküsimustega, kuid on olnud ka selliseid terminiprojekte, kus eksperdile saadetakse ülevaatomiseks korraga hulk termineid.

Näiteks on meil tihedas koostöös merekeele nõukojaga hiljuti valminud 23 terminiga projekt kalapüügivahendite kohta ning koostöös Keskkonnaministeeriumiga paarikümne terminiga projekt puitpaneelide tootmisega seotud terminite kohta ja väiksem projekt ringmajanduse valdkonnas. Kahe viimase projekti puhul oli mul tõlkijana võimalus käia Eestis kohapeal termineid arutamas, kuna samal teemal olid tõlkesse tulemas ka suuremad dokumendipaketid. 2016. aasta suuremahuliste terminiprojektide teemad olid näiteks ränne, tööalased oskused ja värvilised metallid.

Terminiprojektiga võivad tegeleda nii tõlkijad kui ka terminoloogid. Eesti keele osakonnas on üks täiskohaga terminoloog ja kaks tõlkijat-terminooloogi, kes teevad terminitööd tõlketöö kõrvalt. Tegelikult on aga igal tõlkijal võimalik termineid uurida ja neid andmebaasi sisestada. Terminiprojektid võivad olla nii keeleosakonna sisesed ehk siis osakonna vajadustest lähtuvad kui ka hõlmata kõiki keeleosakondi ja olla keskselt koostatud. Euroopa Komisjonis on terminitöö koordineerimiseks loodud terminoloogiaüksus. Selle põhiline ülesanne on komisjoni esindamine eri institutsioonide terminitöörühmades ning keeleülest terminiprojektide ettevalmistamine – terminite valik, lähtekeele kaartide korrastamine või loomine ja suhtlemine keeleosakondadega. Kokku on igal keeleosakonnal kohustuslikke termineid aastas 950 ning need jõuavad ka terminibaasi IATE. Euroopa Liidu institutsioonide mitmekeelset terminibaasi IATE hakati arendama 2000. aastal. Selle eesmärk oli koondada baasi töö käigus kogutud terminid, mida hilisemas tõlketöös võiks vaja minna. Praeguseks on IATEs ligikaudu 9 miljonit terminit ning seda kasutavad usinalt nii institutsioonide töötajad kui ka vabakutselised tõlkijad.

Eesti keelekogukonnas toimub igal aastal terminoloogiakoosolek, kus saavad kokku terminoloogid kõigist ELi institutsioonide eesti keele osakondadest. Koosolekul antakse ülevaade ELi eri institutsioonide terminoloogia arengusuundadest, vahetatakse

teavet tehtud terminiprojektide kohta ning arutatakse konkreetseid termini- ja koostööküsimusi.

NÄITEID MEIE IGAPÄEVASEST TERMINITÖÖST²

Kui tõlkija või terminoloog terminitööga alustab, on tal tavaliselt kolm võimalikku ülesannet: tal tuleb a) leida sobiv eestikeelne termin, mis tähistab täiesti uut mõistet nii lähte- kui ka sihtkeeles, b) luua uudistermin eesti keeles või c) kohandada või muuta juba olemasolevat eestikeelset terminit.

Uudismõiste. Kui lähtekeeles (meie töö puhul tavaliselt inglise keel) võetakse kasutusele uus mõiste, tuleb üldjuhul see ka eesti keeles määratleda ning luua seda kirjeldav uudistermin. Vald-konnast sõltuvalt (eriti tehnika, meditsiini, toiduainetööstuse jms puhul) võib vaja minna ka valdkonna eksperdi abi. Näiteks terminiga *young child formula* tähistati uut mõistet ka inglise keeles. Enne sobiva eestikeelse vaste otsimist hakkamist tuli kõigepealt tõlkida mõiste määratlus (inglise keeles: *specifically processed/formulated protein-based drink intended to satisfy the nutritional requirements of young children aged 1-3 years*). Selleks pidime konsulteerima Maaeluministeeriumi toiduohutuse valdkonna spetsialistiga, et veenduda, kas selline mõiste pole ehk eesti keeles juba varem määratletud ja mõne terminiga tähistatud, ning kas terminivalikul peab arvestama mingite piirangutega. Oluline oli spetsialisti märkus, et mingil juhul ei tohi viidata piimatoodetele (piimasegudele), sest kõnealused segud ei sisalda piima ning kogu piimatoodete valdkond on pealegi juba väga rangelt õigusaktidega reguleeritud. Samuti ei sobinud *taimetoored* ega *taimepõhised joogid*, kuna mõiste ei hõlma taimeteesid ega mahlu. Suurim probleem kippuski olema see, et alguses olid terminivariandid rohkem määratluse pikkuses ja kvaliteedis, töö käigus hakkasid aga lühenema. Lõpuks saigi eksperdiga kokku

² Näited pakkus hea kolleeg, tõlkija Eola Valdre.

lepitud termin *väikelaste joogisegu (eriliselt töödeldud ja erikoostisega valgupõhine jook, mille eesmärk on rahuldada 1–3-aastaste väikelaste toitumisvajadusi)*. Otsuse tegemisel lähtuti asjaolust, et seda terminit ei ole varem millegi muu tähistamiseks kasutatud, see hõlmab määratluse sisu ning konkreetset kontekstis edastab originaalile vastavalt ka asja olemust.

Uudistermin eesti keeles. Vahel tekib juba olemasolevate mõistete kohta kohe uusi õnnestunud termineid. Näiteks võeti hiljuti *vektori/vektororganismi* (inglise keeles *vector*) kõrval kasutusele igas mõttes hästi õnnestunud omakeelne termin *siirutaja*, mis on lühike, piisavalt läbipaistev ja annab mõiste sisu hästi edasi. Tõsi küll, selle termini löid ja võtsid kasutusele valdkonna spetsialistid, tõlkijal tuli see üles leida ja meie tõlgetes kasutusele võtta. Kuna seda terminit on igati mõistlik toetada, lisasime selle varem kasutatud *vektori* kõrvale eelisterminina ka IATEsse.

Vana asemel uus ja parem. Vahel tuleb ajasurve tõttu olemasoleva mõiste kirjeldamiseks mingi termin (tavaliselt otsetõlge) kiiresti kasutusele võtta. Selline vaste ei ole aga sageli eriti hea, ta võib olla näiteks mitmetähenduslik või vale konnotatiivse tähendusega. Tavaliselt tekib selline olukord nende terminitega, mis ei ole sageli kasutatavad või on seda väga kitsas valdkonnas ja/või kitsas spetsialistide ringis. Ka sellisel juhul on parem ekspertidega otse ühendust võtta ning uurida, kuidas nad suhtusid mõne muu terminivariandi kasutuselevõttu. Näiteks on seakasvatustes olemas termin *enrichment materials*, mille all peetakse silmas materjali, mis muudab tehistingimustes peetavate loomade elu huvitavamaks, st pakub neile liigiomast tegevust. Liigiomase tegevuse võimalus pärsib neil loomad elu ebasoovitavate harjumuste teket (nt sigadel sabade hammustamist). Seda mõistet on eesti keeles sageli väljendatud otsetõlkelise terminiga (*keskkonna rikastamise materjal*). Tegelikult võib loomapidamiskeskonda rikastada ka loomadele liigiomase tegutsemise võimalusi pakkumata: näiteks lisada akvaariumiveele vitamiine, selle asemel, et anda kaladele võimalus peituda. See tähendab,

et põhimõtteliselt võiks see termin seostuda ka millegi muuga. Erialaekspertide sekka jõudis see termin otsetõlkelisena kellegi esmakasutaja kaudu ja nii ta ringlema jäi. Meie oleme oma tõlgetes püüdnud võimalikult mitmetähenduslikkusest üle saada ning kasutanud vasteid *mitmekesistamismaterjal* ja *mitmekesisust loov materjal*. Need ei ole iseenesest valed vasted, kuid näiteks fraasist „loomadele tuleb tagada mitmekesistamismaterjali olemasolu“ ei selgu konteksti teadmata, mida siis ikkagi tuleks loomadele anda. Silmas tuleb pidada ka seda, et õigusaktidest tulenevaid nõudeid ei pea sageli arvestama mitte ainult eksperdid, vaid ka valdkonna ametnikud ning loomapidajad ise, sealhulgas need, kes ei ole põllumajandustootjad. Seetõttu püüdleme terminiloomes võimalikult läbipaistvate terminite poole. Viimastes tõlgetes oleme võtnud kasutusele termini *tegelusmaterjal* (analoogia põhjal beebide tegelustekiga), mis annab piisavalt edasi mõiste sisu ka konteksti teadmata. Samuti on see kooskõlas teiste meile kultuuriliselt lähedaste keelerühmade tõlgendusega (FI: *virikemateriaali*, DE: *Beschäftigungsmaterial*, SV: *sysselsättningsmaterial*).

TEABEVAHETUS TÕLKIJATE JA ERIALAINIMESTE VAHEL

Eespool kirjeldatud terminitöö ja tõlkimine laiemalt nõuavad päris palju suhtlemist tõlke tellija (meie puhul lähteteksti autori), kolleegide ja erialainimestega. Selleks, et kogu vajalik teave jõuaks kõigi huvilisteni ja meil kõigil oleks võimalik eestikeelse terminoloogia arengusse päriselt panustada, peaks koostöö olema regulaarne ja süsteemne. Muidu loome kahte paralleelset terminoloogiat, mis eelkõige õigus- ja muude erialatekstide puhul ei ole vastuvõetav. Selline koostöö on hakanud tasapisi välja kujunema, kuid kõigi huvirühmade kaasamiseks on veel vaja teha palju tööd. Hea regulaarne koostöö toimub Eesti Keele Instituudiga, kes korraldab igal aastal Luxembourgis ja Brüsselis eesti

keele täienduskoolitusi, mis on alati väga oodatud ja kasulikud. Paaril viimasel aastal on Euroopa Komisjoni eesti keele osakond korraldanud Tallinnas jõuluseminari, et valdkonna ekspertidega kontakte luua ja koostöövõimalusi leida. Ka seminar on saanud positiivset vastukaja.

KUIDAS EDASI?

Süsteemse koostöö all pean silmas regulaarset ja koordineeritud koostööd ELi institutsioonide, Eesti Keele Instituudi, terminikomisjonide ja vabakutseliste tõlkijate vahel. Oleme mõelnud veebipõhisele koostööfoorumile, kuhu oleks ligipääs kõigil oskussõnavara ja õigustekstide loomega tegelevatel inimestel – Eesti Keele Instituudi terminoloogidel, õigusaktide koostajatel, ministeeriumide keeleteoimetajatel, terminikomisjonides osalejatel, ELi institutsioonide tõlkijatel, vabakutselistel tõlkijatel, erialainimestel, kõrgkoolide töötajatel. Foorumi kaudu saaks vahetada teavet, otsida-leida vastuseid konkreetsetele küsimustele, avaldada arvamust, teha ettepanekuid, jagada allikaid ja kontakte ning palju muud. Foorum võiks olla jagatud valdkondade kaupa ning kokkulepped tuleks fikseerida. Foorumi arutelude tulemusena sündinud kokkulepete põhjal saaks jätkata IATE täiendamist. Oluline on, et kokkulepped jõuaksid kõigi osalisteni.

Peale selle võiksid ELi tõlkijad osaleda terminikomisjonide töös. Euroopa Komisjonis on tõlkijate jaoks olemas n-ö külalis-tõlkija programm (*Visiting Translators Scheme*), mille raames on ühel-kahel tõlkijal aastas võimalus käia Eesti ametiasutustes või ülikoolides meie tööd tutvustamas ja kontakte loomas. Isikliku kogemuse põhjal võin öelda, et selline vahetu kontakt on koostööks hädavajalik. Paraku tõlgime tekste väga paljudest valdkondadest ning kõiki vajadusi on keeruline katta. Kontakte oleks vaja luua rohkem ja terminikomisjonide töös osalemine annaks tegelikult võimaluse kaasata korraga rohkem osalisi ning tööd

seega regulaarselt ja paremini koordineerida. Praegu tuleb tunnistada, et terminikomisjonide tööst ja tulemustest ELi institutsioonide tõlkijad palju ei tea.

Kuna eesti keele arengukava ja terminoloogiaprogramm on soovituslikud dokumendid, sõltub nendes püstitatud eesmärkide saavutamine paljuski heast tahtest. Terminoloogia- jm keeleküsimuste tähtsustamine Eesti ametiasutustes tugineb tihti mõnele üksikule entusiastlikule inimesele. Õnneks neid inimesi on, kuid kahjuks mitte piisavalt. Koordineerimine peaks algama eelkõige asutuse tasandilt ning terminikomisjonide ellukutsumine võiks olla pigem reegel kui erand.

Euroopa Komisjoni eesti keele osakonnal on aga kindel eesmärk koostööd igakülgselt süvendada. Meiega koos teevad selle nimel tööd ka muude institutsioonide eesti keele osakonnad. Palju olulisi kontakte on juba loodud ja esimesed konkreetsete sammud astunud. Loodetavasti tulevad meie ettepanekute ja mõtetega kaasa ka kõik teised asjaosalised, küllap siis on peagi võimalik ka konkreetsetest tulemustest rääkida.

KUI MEEDE JULGUSTAB PROGRAMMI

Helika Mäekivi

Panglossi tõlkebüroo eurotõlgete keeleteimetaja

SISSEJUHATUS. MIS ON ISIKUSTAMINE, KUS SEDA KASUTATAKSE JA MIKS?

„Eesti keele käsiraamatu“ järgi on üks metafooriliike **personifitseerimine** ehk **isikustamine**, millega antakse asjadele või nähtustele elusa olendi, harilikult inimese omadused ja võimed.¹ Isikustamises võivad osaleda nimisõnad ((*arvuti*)**hiir**), omadussõnad (**pehmed** *väärtused*), mäarsõnad (*kasum kasvab* **mühinal**) ja tegusõnad (*vesi jookseb*).

Mari Niitra on Lakoffile ja Turnerile viidates kirjutanud: „Personifikatsioon kujutab endast metafoori, mille abil me mõistame erinevaid objekte, olendeid ja nähtusi inimestena. Inimolendena saame erinevat liiki nähtustest kõige paremini aru siis, kui mõtestame neid omaenda tähendussüsteemist lähtuvalt.“² Tiina Alekõrs kinnitab S. E. Guthrie toel sama: „Kõige paremini saadakse aru inimeste endiga seonduvatest asjadest. Väljaspool inimest olevat mõistetakse halvemini. [...] Isikustamine aitab maailma paremini mõista, sest abstraktsemad nähtused muudetakse konkreetsemaks.“³ Seega on isikustamise üheks põhjuseks

¹ Mati Ereht, Tiiu Ereht, Kristiina Ross, Eesti keele käsiraamat. Tallinn, 2007.

² Mari Niitra, Antropomorfiseerimise mehhanismid loomalugudes eesti lastekirjanduse näitel. Magistritöö. Tartu 2005, lk 19–20.

³ Tiina Alekõrs, Isikustamine reklaamis. – Keel ja Kirjandus 2006, 4, lk 310–314.

püüd konkretiseerida enda kaudu eeskätt ebamääraseid ja abstrakteid nähtusi.

Tõnis Vilu väidab oma magistritöös, et üldiselt on siinmail personifitseerimist kui kõnekujundit võetud pigem perifeersena.⁴ Siiski on see nähtus väga harilik luule- ja muus ilukirjanduskeeles, eriti lastekirjanduses, kus näiteks loomade inimlikustamine on üks esimesi lastele mõistetavaid kõnekujundeid.⁵ Tavaline on kirjeldada elusolendi omadustega ka muud loodust.⁶ Tarbekeeles on seda liiki metafoor üsna iseloomulik reklaamtekstile, kus soovatakse silma torgata, tekstimassist eristuda, olla lööv ja meelde jääv.⁷

Keeles juhtub sageli, et mõni väljenduslaad muutub järsku valdavaks. Praegu näib isikustamine olevat üks nendest keelevõtetest, mille kasutus on järsult tihenunud. See ei ole sugugi enam üksnes poeetiline kõnekujund, mis on omane lastekirjandusele või reklaamikeelele. Isikustamine on jõudnud muudessegi tekstiliikidesse.

Liigset isikustamist ei peeta tarbetekstis üldjuhul heaks tavaks. Tõnis Vilu toonitab, et antropomorfismi ja seega ka personifikatsiooni on n-ö kaasaegsema teaduse algusajast (u 17. sajandist) teadvustatud üldiselt loodusteaduslike kirjelduste juures kui halba nähtust ning seetõttu on seda üritatud järjepidevalt maha suruda. Teaduslik keel püüab vältida inimlikustamist, kui kirjeldatakse loodusnähtusi ja elusolendeid, kes ei kuulu inimliigi alla.⁸ Riina Reinsalu on märganud vahet eriteadusharude vahel. Tema sõnul ei kirjuta näiteks reaalteadlased *töö analüüsib*, sest nad teavad, et tegelikkuses ükski töö ei analüüsi midagi, vaid inimesed mõtlevate olenditena teevad seda. Ka meditsiinivaldkonnas kasutatakse isikustamist väga harva.

⁴ Tõnis Vilu, Ökokriitilise analüüsi võimalustest Uku Masingu loodusteksti „Mälestusi taimedest“ näitel. Magistritöö. Tartu, 2014, lk 31.

⁵ Mari Niitra, lk 16.

⁶ Tõnis Vilu, lk 31–34.

⁷ Tiina Alekõrs, lk 310.

⁸ Tõnis Vilu, lk 32.

Humanitaar- ja sotsiaalteadustes on aga sageli teistsugune maailmatunnetus ja näib, et inimesed ei tee ise enam midagi, üksnes tekstid tegutsevad.⁹

Maris Jõks on täheldanud isikustamise ülemäärast pruukimist ajalehepealkirjades, kus objekti, nähtust ja abstraktset mõistet tähistavast põhjusest on saanud elusolendi omadustega alus: „Nii olemegi saanud pealkirjad, milles esemed, nähtused ja abstraktsed mõisted muudkui toovad, viivad ja jätavad. Kui nad parajasti ei kukuta, lennuta ega tapa.“¹⁰ Maris Jõks peab selliste pealkirjade moodustamise põhjuseks ajakirjaniku kimbatust, kui too peab lähtuma mallist „kes tegi mida?“, kuid andma samal ajal lühidalt teada ka loo taga oleva põhjuse.

Reet Kasik lisab sellele ideoloogilise tahu. Ta on analüüsinud ilma elusa tegijata ajalehepealkirju, nagu „Elektri hind tõuseb järgmise kuu algusest 6,4 s/kWh“ ja „Maagaasi ja põlevkivi hinnatõus kergitab toasooja hinda“, ning nendib: „Vastutus ja tegija on protsessist taandatud [...] Igapäevaseid ajalehe uudiseid kriitilise pilguga lugedes on kerge märgata, kui tihti selliseid tekstivalikuid ainumõeldavaks peetakse. [...] Tegutsejateks ei ole inimesed, vaid mitmesugused majanduslikud protsessid ja poliitilised olendid. [...] On ka terve hulk nähtusi, mis tegutsevad nagu mütolooilised olendid: majanduskriis kõigutab mingeid aluseid, turumajandus nõuab midagi, noorte tööpuudus sunnib otsuseid tegema, prügiveohind ähvardab kerkida, rahvusvaheline konkurents asetab meid valikute ette. Aga mida teevad kõige selle ajal konkreetset inimesed, kes ometi ju kõigi nende protsessidega seotud on, seda meile ei öelda.“¹¹

Üks tarbetekstiliiik, kus võib märgata isikustamise sagenemist tegevuse väljendamisel, on (euro)õigusdokument. Selles levib ta tõenäoliselt kolmel eelkirjeldatud põhjusel: a) soov konkretisee-

⁹ Riina Reinsalu, Isikustamisest teadustekstides. – Ettekanne teaduskeelekonverentsil 2. detsembril 2016.

¹⁰ Maris Jõks, Lennuk tappis reisijad. – Postimees, 10.3.2011.

¹¹ Reet Kasik, Võimu keel. – Ettekanne emakeelepäeval 14. märtsil 2013.

rida abstraktset inimesele tuttavale kujul, b) ideoloogiline kaldumus peita tegijat, c) see tekstiliiik kuulub pigem humanitaar- kui reaalteadusse. Kõik need kolm põhjust võib omakorda koondada neljanda alla, milleks on väga tugev (euro)inglise keele mõju: selles keeles on elutu isikustamine täiesti tüüpiline ja just sellest keelest tõlgitakse suur hulk eurotekste.

Isikustamine puudutab mitut sõnaliiki. Nimisõnadest on varem pisut kirjutatud¹² ning nagu eespool mainitud, on meediavaldkonnas mõnda üksiktegu sõna vaadelnud Maris Jõks ja Reet Kasik ning teaduskeeles Riina Reinsalu. Siinses artiklis uuritakse elutut isikustavaid tegusõnu (euro)õiguskeeles, esialgu laiemas plaanis, seejärel mõne üksikverbi näitel.

KUI MEEDE JULGUSTAB MIDAGI

Elusolendi omaduste külgepookimine elutule ei ole eesti keeles midagi võõrast, ent see ei ole kokku käinud iga suvalise verbiga. „Eesti keele käsiraamatu“ järgi¹³ võib tegusõna väljendada protsessi (*toimuma, tekkima, saabuma, sekkuma*), seisundit (*tundma, paistma, vihkama, sisaldama*) või tegevust (*lahendama, kartma, kirjutama, ehitama, tarnima*). Allpool võtan luubi alla eeskätt viimasesse rühma kuuluvad aktiivset tegevust väljendavad tegusõnad, millest mõne puhul on isikustamine uuem nähtus.

¹² Anne Timmermann, Metafoorid eurokõnepruugis (EL Komisjoni pressi- ja kommunikatsiooniteenistuse materjalide põhjal). Magistritöö. Tartu, 2000; Katrin Hallik ja Katre Kasemets, *Lingua franca*'st ja eurokeele uudissõnadest. – *Õiguskeel* 2010, 4, lk 5.

¹³ Mati Ereht, Tiit Ereht, Kristiina Ross, Eesti keele käsiraamat. Tallinn, 2007.

1. TUTTAVLIKUM ISIKUSTAMINE EESTI KEELES

Ingliskeelses õigustekstis on loomupärased järgmised lausealguse konstruktsioonid:

The regulation provides
Article 12 stipulates
The section lays down
The document specified
The directive fixes
The website deals
This text confirmed
The analysis concludes
This document describes

See moodustusviis on ka eesti keeles tavaline. Näiteks võib õigekeelsussõnaraamatustki leida kasutusviisid *seadus sätestab*, *leping määrab kindlaks* või *näeb ette*.¹⁴

Euro- ja muudes õigustekstides on tegija harva mõni konkreetne isik. Pigem on asjade taga umbmäärasem tegutsejate rühm, näiteks ELi institutsioonid ja nende allüksused, kohtuasutused, liikmes- või muud riigid, lepinguosalised, võrgustikud, valitsus, kes jäävad lauses nimetamata. Seepärast kiputaksegi tegija rolli andma hoopis euro- või muude asutuste loomingle, ilmselt sooviga konkretiseerida abstraktset. Riina Reinsalu sõnul on isikustamisel kirjutaja isik tekstist taandatud ja fookuses on tekst.¹⁵ Inglise keeles võib tegevusverbiga kokku käiv alus väljendada vabalt ka elutut, aga eesti keeles on tegusõnu, mille puhul eeldatakse tegijana tarbetekstis üldjuhul elusolendit.¹⁶ Metafoor,

¹⁴ Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik (koostajad), Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Tallinn, 2013: *sätestama* ja *ette nägema*.

¹⁵ Riina Reinsalu, Isikustamisest teadustekstides. – Ettekanne teaduskeelekonverentsil 2. detsembril 2016.

¹⁶ Maris Jõks, Lennuk tappis reisijad. – Postimees, 10.3.2011.

kus õigusvahendid võtavad ise endale mingid ülesanded, võib mõnekordses kasutuses olla põnev ja huvitav. Paraku pruugitakse seda niivõrd tihti, et säravast võrdlusvahendist on saanud küllaltki kulunud kujund:

Artikkel 5 kehtestab
Suunis soovitas
Direktiivi II jagu rakendab
Soovitus kinnitab
Ettepanek tunnistab
Eeskirja punkt 3.5 keskendub
Juhend kirjeldab
Joonis näitab

2. VÕÖRAM ISIKUSTAMINE EESTI KEELES

Jana Jaanson on leidnud, et eurokõnepruugil on kalduvus bürookraatlikule keelekasutusele, mida iseloomustavad Uno Mereste järgi muu hulgas stambiks kujunenud vormid.¹⁷ Näib, et ühelaadne isikustamine on üks sellistest stampvormidest, mis on asunud mõjutama ka tegusõnu, millega varem ei ole elutut kokku pandud. Vaadelgem neid terviklauseses.

Käesolev kiri teavitab teid Madalmaade Kuningriigi Senati ja Esindajatekoja arvamusest.
Järeldused ja ettepanekud püüavad anda hinnangu uuringu käigus läbiviidud analüüside kokkuvõttele.
Aruanne kutsub üles võtma kasutusele tugevamad meetmed, et tabada lennujaama kontrollpunktides lõhkeaineid ning teeb maha uue kogukehaskaneerimise seadmed.
Määrus tegeleb ainult kaitsemeetmetega.

¹⁷ Jana Jaanson, Verbikasutus eurokõnepruugis. Magistriprojekt. Tartu, 2005, lk 7.

Uuring pöörab tähelepanu nii üldise kui erialase eesti keele oskusele.

Uus turvalisema Interneti **programm võitleb** peibutamise ja kiusamisega.

Direktiiv 2005/29/EÜ keelab turundusmaterjalidesse arve või samalaadse maksmist eeldava dokumendi lisamise.

Lisaks **lubab CLP-määrus** tarnijatel teatavad märgistuselemendid välja jätta.

Artikkel 30 nõuab tarnijalt teabe ajakohastamist ilma asjatu viivitusest.

Analüüs järeltas, et üldiselt on elurikkus vähenenud.

Kui selliseid lauseid on ühes tekstis ligistikku palju, võib tekkida tunne, et meie ümber olev dokumentatsioon on inimtegevuse üle võtnud, sest ta teavitab, pöörab tähelepanu, võitleb, keelab, lubab ja nõuab, ilma et keegi seda mõjutada saaks.

3. VÕÓRAS ISIKUSTAMINE EESTI KEELES

Inglise keelele on omane järgmine mall.

The measure encourages the recycling of PVC waste.

The raw materials scarcity, on the other hand, boosts research and development and innovation processes.

EU eco-innovation stimulates greater resource efficiency.

Üha enam võib täheldada sellise isikustamise otsust ülevõtmist tõlgetesse. Kõige rohkem torkab silma aktiivse sihilise tegusõna *julgustama* kokkupanemine elutut väljendava alusega, nii et tekiavad võõramaigulised ja ebaloomuliku sisuga laused.

Programm julgustab noori arendama ettevõtlusvaimu.

Meede julgustab uusi tööandjaid värbama ettevõttest vallandatud töötajaid.

Komisjon loodab, et *kava julgustab* liikmesriike nägema rohkem vaeva ja *pakub* neile selleks lisavahendeid.

I parandusvõimalus: tegusõna umbisikuliseks

„Eesti keele grammatikas“ on kirjas: „Impersonaali kasutatakse mõnikord ka personaali pöörete asemel, kui soovitakse vältida tegevussubjekti otsust nimetamist.“¹⁸ „Eesti keele käsiraamatus“ ollakse samal seisukohal: umbisikuline tegumood näitab seda, et tegevussubjektiks on keegi inimene, nn umbisik, kes jääb lauses väljendamata.¹⁹ Õiguskeeles võib umbisik olla peale inimese ka asutus. Siin toodud näitelausestes ei ole tõelist tegijat (kehtestajat, sätestajat, üleskutsujat, julgustajat jms) nimetatud ja selle asemel on elusolendi õigused antud vahendile. Üks parandusviise ongi asetada praegune elutu tegija vahendi rolli, nii et tõeline tegija jääb rohkem aimatavaks. Vormiliselt saab alusest määrus.

<i>Algvariant</i>	<i>Parandusvariant</i>
artikkel 5 kehtestab	artiklis ~ artikliga 5 kehtestatakse
suunis soovitas	suunises on soovitatud
direktiivi II jagu rakendab	direktiivi II jaos ~ jaoga rakendatakse
soovitus kinnitab	soovituses kinnitati
ettepanek tunnistas	ettepanekus tunnistatakse
eeskirja punkt 3.5 keskendub	eeskirja punktis 3.5 keskendutakse
juhend kirjeldab	juhendis kirjeldatakse
joonis näitab	joonisel näidatakse
Käesolev kiri teavitab teid Madalmaade Kuningriigi Senati ja Esindajatekoja arvamusest	Käesoleva kirjaga ~ käesolevas kirjas teavitatakse teid Madalmaade Kuningriigi Senati ja Esindajatekoja arvamusest

¹⁸ Mati Ereli jt, Eesti keele grammatika I. Morfologia. Sõnamoodustus. Tallinn, 1995, lk 74.

¹⁹ Mati Ereli, Tiit Ereli, Kristiina Ross, Eesti keele käsiraamat. Tallinn, 2007.

<i>Algvariant</i>	<i>Parandusvariant</i>
Järeldused ja ettepanekud püüavad anda hinnangu uuringu käigus läbiviidud analüüside kokkuvõttele	Järelduste ja ettepanekutega ~ järeldustes ja ettepanekutes püütakse anda hinnang uuringu käigus tehtud analüüside kokkuvõttele
Aruanne kutsub üles võtma kasutusele tugevamad meetmed, et tabada lennujaama kontrollpunktides lõhkeaineid ning teeb maha uue kogukehaskaneerimise seadmed	Aruandes kutsutakse üles võtma kasutusele tugevamad meetmed, et tabada lennujaama kontrollpunktides lõhkeaineid, ning tehakse maha uue kogukehaskannimise seadmed
Määrus tegeleb ainult kaitsemeetmetega	Määruses käsitletakse ~ vaadeldakse ainult kaitsemeetmeid
Uuring pöörab tähelepanu nii üldise kui erialase eesti keele oskusele	Uuringus juhitakse ~ pööratakse tähelepanu nii üldise kui ka erialase eesti keele oskusele
Uus turvalisema Interneti programm võitleb peibutamise ja kiusamisega	Uue turvalisema Interneti programmi abil võideldakse peibutamise ja kiusamisega
Direktiiv 2005/29/EÜ keelab turundusmaterjalidesse arve või samalaadse maksmist eeldava dokumendi lisamise	Direktiiviga 2005/29/EÜ keelatakse turundusmaterjalidesse arve või samalaadse maksmist eeldava dokumendi lisamine
Lisaks lubab CLP-määrus tarnijatel teatavad märgistuselemendid välja jätta	Lisaks lubatakse CLP-määrusega tarnijatel teatavad märgistuselemendid välja jätta
Artikkel 30 nõuab tarnijalt teabe ajakohastamist ilma asjatu viivitusega	Artikliga 30 nõutakse tarnijalt teabe ajakohastamist ilma asjatu viivitusega
Analüüs järeldas , et üldiselt on elurikkus vähenenud	Analüüsis järeldati ~ jõuti järeldusele ~ tehti järeldus , et üldiselt on elurikkus vähenenud
Programm julgustab noori arendama ettevõtlusvaimu	Programmiga julgustatakse noori arendama ettevõtlusvaimu
Meede julgustab uusi tööandjaid värbama ettevõttest vallandatud töötajaid	Meetme abil julgustatakse uusi tööandjaid värbama ettevõttest vallandatud töötajaid
Komisjon loodab, et kava julgustab liikmesriike nägema rohkem vaeva ja pakub neile selleks lisavahendeid	Komisjon loodab, et kavaga ~ kava kaudu julgustatakse liikmesriike nägema rohkem vaeva ja pakutakse neile selleks lisavahendeid

KUI MISKI JULGUSTAB MEEDET

Peale aluse käivad aktiivsed sihilised tegusõnad inglise keeles sageli kokku ka elutu sihitisega. Keeleomased on näiteks järgmised väljendid:

to encourage improvements
to boost networks
to stimulate excellence
to inspire members of staff
to urge all the institutions

Eesti keeles on hulk sõnu, mis nende tegusõnade tõlkimiseks sobivad: *soodustama, elavdama, edendama, tagant tõukama, hoogu andma, hoogustama, turgutama, kiirendama, suurendama, aitama (midagi teha)* jne. Ent nende kõrvale on siginenud otsetõlkelised *ergutama, innustama, julgustama, kannustama, õhutama* ja *ärgitama*, mis on üldjuhul käinud kokku üksnes elusolendist sihitisega. Nüüd võib märgata nende sidumist ka eesti keeles asjade ja protsessidega.

EL julgustab meetmeid, mille abil selles suunas edasi liikuda.
Innustama peab asjaomaseid lastele ja noortele suunatud tegevusi koolides ja väljaspool kooli.
Selles kontekstis peaks JRC algatus „Euroopa kool tuumaohutuse ja julgeoleku eest” olema täiendav meede, mis ergutab uusi sünergiaid.
Riik julgustab suurinvesteeringuid 3 miljoni euroga.
EGFE on regulaarselt kohtunud, ärgitades avaliku ja erasektori koostööd.

Samuti ergutatakse, innustatakse, kannustatakse, julgustatakse või ärgitatakse järjest enam *millegi tegemist*.

Komisjon **julgustab** järgmiste programmide **kasutamist** .
 Komitee **ergutab** ühisprogrammide ja -kraadide **arendamist**
 Euroopa kõrgharidusruumis.
 Komisjon lihtsustab kogemuste vahetamist, **innustab** edukate
 lahenduste ja rakenduste **taaskasutamist** .
 Kõnealuse riigiabiga sooviti **ärgitada** ja toetada Pestana kont-
 serni **sisenemist** rahvusvahelisele turule.

KUI MEEDE JULGUSTAB PROGRAMMI

Kolmanda variandina on õigustekstides silma hakanud laused, kus isikustatud on nii tegija kui ka tegevuse siht.

Programm innustab sujuvat üleminekut algkoolist keskast-
 messe.

Laienemisprotsess kannustab reforme ELi pürgivates riikides.
 Teiselt poolt **innustab toorainenappus teadus- ja arendus-
 tegevust ning innovatsiooniprotsesse** .

Sellised laused on veel pigem üksikjuhtumid, kuid annavad selge hoiatuse, et eesti (euro)õiguskeel võib liikuda sedalaadi ingliskeelsete konstruktsioonide tõlkimisel ülemäärase isikustamise poole.

II parandusvõimalus: naasmine senise tava juurde

ÕSi järgi on selle sõnarühma liikmetel kaks peamist rektsioonivormi. Tavaliselt ergutatakse, innustatakse, kannustatakse, julgustatakse või ärgitatakse

- kedagi midagi tegema või
- kedagi millele.

Uue rektsioonivormi järele ei näi keeles olevat vajadust. Samuti ei peaks ingliskeelsete sõnade *encourage, stimulate* jt tõlkimisel

sobivatest eestikeelsetest sõnadest puudu jääma. Järelkult saab eelnevates näidetes esitatud sõnasõnalist isikustamist selgitada üksnes võõrkeelse lähteteksti mõjuga, millele alluv lause aga ei kõla eestikeelses sihttekstis (veel) loomulikult. Sellisest tõlkimisviisist võiks hoiduda ja naasta eesti keelele omase rektsiooni või sobivama sõnavara juurde.

<i>Algvariant</i>	<i>Parandusvariant</i>
julgustab meetmeid	julgustab võtma meetmeid; soodustab ~ pooldab ~ soosib meetmeid
innustama tegevusi	soodustama ~ edendama ~ hoogustama ~ tõukama tagant tegevust ~ andma hoogu tegevusele
ergutab uusi sünergiaid	ergutab uuele sünergiale ~ koostoimele; soodustab ~ suurendab ~ tugevdab ~ tekitab uut sünergiaid ~ koostoimet
julgustab suurinvesteeringuid	soodustab ~ toetab ~ turgutab suurinvesteeringuid
ärgitades avaliku ja erasektori koostööd	ärgitades avalikku ja erasektorit koostööle ~ koostööd tegema
julgustab programmide kasutamist	julgustab programme kasutama; soodustab ~ edendab ~ hoogustab programmide kasutamist
ergutab ühisprogrammide ja -kraadide arendamist	ergutab arendama ühisprogramme ja -kraade; soodustab ~ edendab ~ hoogustab ühisprogrammide ja -kraadide arendamist
innustab edukate lahenduste ja rakenduste taaskasutamist	innustab kasutama edukaid lahendusi ja rakendusi; soodustab ~ pooldab ~ soosib edukate lahenduste ja rakenduste taaskasutamist
ärgitada kontserni sisenemist rahvusvahelisele turule	ärgitada kontserni minema rahvusvahelisele turule; soodustada kontserni minekut rahvusvahelisele turule

KOKKUVÕTE

Kujundkeel on huvitav ja põnev viis teksti omapärastada. Mõni erilisena tunduv võte hakkab aga sageli paljudes keelekasutus-kontekstides kiiresti võimust võtma ja kui hoogu annab ka võõr-keel, kus selline võte on tavaline, on ühel päeval sellest saanud igav stamp, millega ollakse harjunud ja mis on alati käepärast võtta. Massileviku käigus võib selline stamp jõuda lõpuks ka sellistesse kontekstidesse, kus seda pole varem üldse pruugi-tud. Seda kinnitab Krista Kahr, kes on uurinud sõnatähenduse muutumist eurokeeles ja kes väidab, et euroinglise sõnavaraga võib toimuda keeleline ülekanne, mille tulemusena võivad keele mittestandardised struktuurid muutuda vastuvõetavaks normiks. Ta märgib: „Ehkki nii inglise keelt emakeelena kõnelejatele kui ka teistele Euroopa rahvastele võivad taolised struktuurid olla võõrad, võidakse väljendusviisiga aja jooksul harjuda.“²⁰

Nii on aja jooksul harjutud ka uut isikustamiskonteksti kajas-tavate tegusõnadega *ergutama*, *innustama*, *julgustama*, *kannus-tama*, *õhutama* ja *ärgitama*, mis elutuga kokku panduna mõjuvad tavalugejale aga enamjaolt ebaloomulikult. Sellegipoolest pole need tegusõnad ainukesed uustulnukad – tekkinud on terve rühm ingliskeelse isikustamismõjuga tegusõnu, mille tähendus ei kattu kirjakeele normi omaga. ÕSile toetudes võib tuua järg-misi näiteid.

Adresseeritakse endiselt silmaga nähtavaid asju, näiteks (e-) kirju, saadetisi vms, aga mitte abstraktseid probleeme, küsi-musi, puudusi vm. Kujundkeeles on võimalik kasutada seda verbi ka *suunamise* või *määramise* tähenduses, kuid mitte käsitlemise, lahendamise või tegelemise eesmärgil. Peale selle on kujund mäletatavasti huvitav ainult siis, kui ta esi-neb harva ja mõjub ootamatult.

²⁰ Krista Kahr, *Sõnatähenduse muutumine eurokeeles Euroopa Komisjoni teatiste tõlgete näitel*. Magistritöö. Tallinn, 2015, lk 13.

Konsulteeritakse ikkagi inimeste või asutustega, mitte doku-mentide, õigusaktide, kasutusjuhendite või veebilehtedega.

Külastatakse naabreid, sõpru või muid elavaid, mitte raamatu-kogu, kino, polikliinikut ega veebilehte.

Tervitatakse elavaid. Meetmeid, otsuseid, ettepanekuid, andme-baase jms tervitatakse ainult metafoorsena, aga sedagi võiks teha piisavalt harva, et tekst jääks isikupäraseks.

Võõrustatakse külla tulnud inimesi, aga mitte sündmusi, konverentse, tippkohtumisi, olümpiamänge ega jalgpalli-võistlust.

Näib, et õigustekstides leviv isikustamine on praegu oma elu haripunktis, uinutades, väsitades ja tüüdates lugejat. Seepärast võiks seda loomulikuma eesti keele huvides pidurdada. Muidu võib euroõiguskeelde tekkida järjekordne uus ja võõramaiguline väljendusviis, mis hakkab seda teistest allkeeltest veelgi enam eristama. Loobugem sellest läbinäritud ja peenekstambitud kujundist, kasutagem rohkem umbisikulist tegumoodi, pöördu-gem tagasi algse, metafoorita kasutusviisi juurde või mõelgem välja hoopis mõni uudne ja huvitav kujund.

EUROTEKSTIDE LAUSESTUSPROBLEEME

Tuuli Rehemaa

Eesti Keele Instituudi keelekorraldaja

Eesti astus Euroopa Liitu 2004. aastal. Sellest ajast töötavad Euroopa Liidu asutustes ja organisatsioonides tõlkijad, tõlgid ja toimetajad, kelle ülesanne on vahendada eestlastele Euroopa Liidu teemalisi tekste ja teistesse Euroopa keeltesse eestikeelseid tekste. Koos selle vastutusrikka tööga on sündinud ka vajadus, et Euroopa Liidu tekstide keel oleks ajakohane, täpne ja käiks ühte jalga Eesti keelekorraldusega. Selle toimimiseks on vaja institutsioonidevahelist suhtlust, ühiseid arutelusid ja vastastikust mõistmist. Et seda suhtlust koordineerida, loodi 2008. aastal Eesti Keele Instituudis eurokeelehooldde üksus, kes korraldab Euroopa Liidu asutustes töötavatele eesti keelega seotud ametnikele soovikohast täiendusõpet ning pakub neile keelenõuannet ja õppematerjale, et neil oleks võimalik enda küsimustele ka ise vastuseid leida.

Ka minul on olnud kahel korral (aastatel 2014 ja 2015) võimalus teha eurokeelehooldde kaudu Euroopa Liidu institutsioonide eesti tõlkijatele ja toimetajatele keelekoolitust. Kuulda asjaosaliste kogemusi, kuidas kujuneb nn eesti eurokeel ehk eurolekt¹, oli huvitav kogemus. Eestist tulnud koolitaja näeb kogu sellest tempokast tekstitootmistööst enamasti siiski ainult nõrka pinnavirvendust ja võib seda, milliste mõõndustega sünnivad sealsed keelekokkulepped, pigem aimata.

Selle artikli pealkiri oli ka minu 2015. aasta koolituse teema. Teemavalik kujunes välja kirjavahetuses Euroopa Nõukogu, Euroopa Komisjoni ja Euroopa Kohtu tõlkijate ja toimetajatega,

¹ Vt ka Heiki Pisuke, *Kus on eurokeele kodu? – Õiguskeel 2016*, 1.

analüüsimaterjali sain nii nende saadetud tekstinäidetest kui ka Euroopa Liidu õigusaktide andmebaasist Eur-Lex. Lausestusprobleemidega tegelesime mõlemal korral: 2014. aastal rohkem fraasi tasandil, 2015. aastal vaatlesime ka lausete ülesehitust, komastamist, sõnajärge jm.

Refereerin oma artiklis koos näidetega mõnd teemat, mis koolitustel rohkem vastukaja ja arutamist leidsid. Näiteid on kompaktsuse huvides muudetud ja lihtsustatud, võrdselt sobivaid variante märgib tilde ~. Artiklis ei leidu ühtegi võorkeelenäidet, kuna ma pole pädev ei tõlketeoorias ega -praktikas. Artiklit kirjutades võtsin eelduseks, et selle lugejad, nii tõlkijad kui ka toimetajad, on filoloogid, mistõttu puudub vajadus selgitada keeleterminite sisu. Keda terminirohkus siiski segadusse ajab, sel soovitan mälu värskendamiseks appi võtta „Eesti keele käsiraamatu“².

NIMISÓNAFRAASI SÓNAJÄRJEST

Üks eesti keele omapärasid indoeuroopa keeltega võrreldes on omastavas käändes eestäiend. Kui määrustäiendil on sama tähendusega vaste omastavas käändes eestäiendi kujul, siis tuleks eelistada seda. Indoeuroopa keelte pärase ülesehitusega fraasid nagu *mis milleks* (nt *juhend kirja koostamiseks*), *mis millele* (nt *eesmärk sellele üritusele*), *mis millest* (nt *tunnus heast maitsest*) võiks püüda asendada fraasidega, mille ülesehitus on eesti keele pärane *mille mis: kirja koostamise juhend, selle ürituse eesmärk, hea maitse tunnus*.

² Mati Ereht, Tiiu Ereht, Kristiina Ross, *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn, 2007.

<i>Võõrapärane</i>	<i>Eestipärane</i>
eesmärk kohtuprotsessi korraldamiseks	kohtuprotsessi korraldamise eesmärk - kohtuprotsessi eesmärk
tegevus järgmisteks perioodideks	järgmiste perioodide tegevus
meetmed kahjustuste kõrvaldamiseks ja vältimiseks	kahjustuste kõrvaldamise ja vältimise meetmed
vähesed selgitused sellele teemale	selle teema vähesed selgitused - selle teema vähene selgitus
varundusnõuded andmekogudele	andmekogude varundamise nõuded
sissejuhatus uurimistöole	uurimistöö sissejuhatus
lühivariant kokkuleppest	kokkuleppe lühivariant
komisjon rahvusvahelistest ekspertidest	rahvusvaheline eksperdikomisjon - rahvusvaheliste ekspertide komisjon
küsimus piirilepingust	piirilepingu küsimus

Pimesi ümber sõnastada pole muidugi võimalik, kuna sõnajärg võib muuta fraasi sisu. Tähelepanelik tõlkija või toimetaja märkab kindlasti, et näiteks sellised fraasid nagu *ettevõtluse mõju* ja *mõju ettevõtlusele* või *teehoiutööde tegijate nõuded* ja *nõuded teehoiutööde tegijatele* on eri sisuga, ega hakka neid ülalolevale reeglile allutama.

TÄIENDITE JÄRJESTUS

Kui omastavas käändes nimisõnalisel täiendil on omakorda määruse vormis täiend, siis pannakse see omastavalise täiendi ette, mitte omastavalise täiendi järele ega ka mitte täiendi põhja järele.³ Kindlasti peab jälgima ka täiendite kokku- ja lahkukirjutamist.

³ Vt ka Reet Kasik, Mati Erelt, Tiiu Erelt, Eesti keele väljendusõpetus kõrgkoolidele. Tartu, 2007, lk 118–121.

<i>Halvem</i>	<i>Parem</i>
suhtumise analüüs keelepoliitikasse	keelepoliitikasse suhtumise analüüs
tagasiastumispalve rahandusministri kohalt	rahandusministri kohalt tagasiastumise palve
tuleb käsitleda investeerimisvajadusi energiataristusse	tuleb käsitleda energiataristusse investeerimise vajadusi
juurdepääsu katkemine põhiteenustele	põhiteenustele juurdepääsu katkemine

Täiendite järjestamisel tuleb silmas pidada iga täiendi ülesannet fraasis. Omajat näitav omastavas käändes täiend (*kelle? mille?*) paikneb põhjast kaugemal, selgelt liiki näitav täiend (*missugune?*) paikneb põhjale lähemal, ka lähemal kui omadussõnaline täiend.⁴ Järgarvsõnad ning määratlevad hulgasõnad *kõik*, *terve* ja *kogu* paiknevad fraasi alguses.

<i>Halvem</i>	<i>Parem</i>
võitleme vägivalla kõikide vormide vastu	võitleme kõikide vägivallovormide vastu
esitage konsolideerimisgruppi kuuluvate kõigi krediitiasutuste loetelu	esitage kõigi konsolideerimisgruppi kuuluvate krediitiasutuste loetelu
nõukogul palutakse esitada oma seisukohad kevadisel Euroopa Ülemkogu kohtumisel	nõukogul palutakse esitada oma seisukohad Euroopa Ülemkogu kevadisel kohtumisel
väike tootlikkuse kasv piirab majanduskasvu väljavaateid	tootlikkuse väike kasv piirab majanduskasvu väljavaateid
fennougristide kaheksas ülemaailmne kongress	kaheksas ülemaailmne fennougristide kongress
ülemaailmne sõidukieeskirjade ühtlustamise 139. foorum	139. ülemaailmne sõidukieeskirjade ühtlustamise foorum

⁴ Vt ka Maire Raadik, *Mida eurotõlkijad keelenõust küsivad? – Euroopa Liidu keel kui meie ühine keel*. Tallinn, 2008, lk 62 jj.

Oletame, et on valida kahe sõnastuse vahel:

- 1) *Euroopa Liidu ühine sõjaliste kaupade nimekiri* või
- 2) *sõjaliste kaupade ühine Euroopa Liidu nimekiri*.

Esimese fraasi sõnajärg on tuletatud järgmise mõttekäigu järgi: nimekirja liik on „sõjaliste kaupade nimekiri“. Seda liiki nimekiri on kõikidele Euroopa Liidu riikidele ühine, seega *Euroopa Liidu ühine sõjaliste kaupade nimekiri*. Teise fraasi sõnajärg oleks aga tuletatud nii: nimekirja liik on „ühine Euroopa Liidu nimekiri“ ja täiend *sõjaliste kaupade* näitaks just nagu nimekirja kuuluvust sõjalistele kaupadele. Kuna nimekiri peaks siiski kuuluma pigem institutsioonile kui kaupadele, oleks keeleliselt loogilisem sõnajärg esimene: *Euroopa Liidu ühine sõjaliste kaupade nimekiri*.

Kas

- 1) *ÜRO ametliku statistika põhimõtted* või
- 2) *ametliku statistika ÜRO põhimõtted?*

Kuna tõenäoliselt on ÜROl põhimõtted, kuidas ametlikku statistikat teha, mitte ametlikul statistikal ei ole ÜRO põhimõtteid, eelistan esimest: *ÜRO ametliku statistika põhimõtted*.

Kas

- 1) *Euroopa elektrooniline ravikindlustuskaart* või
- 2) *elektrooniline Euroopa ravikindlustuskaart?*

Siin on vaja teada liigitusalust: kas liigitatakse elektroonilisi ravikindlustuskaarte (Euroopa kaart, Ameerika kaart) või Euroopa ravikindlustuskaarte (elektrooniline kaart, paberkaart). Esimesel juhul on õige esimene, teisel juhul teine variant.

Nagu näha, sõltub täiendite järjestus sageli ka kontekstist, mis on tõlkijale ja toimetajale enamasti siiski teada.

LAUSE SÕNAJÄRG

Eestikeelse lause kese on öeldis ehk pöördelises vormis sisukas tegusõna. Tavaline lause sõnajärg on alus – öeldis – öeldise laiend, nt *Loeng jääb kahjuks ära*. Kui lause algab öeldise laiendiga või öeldist laiendava kõrvallausega, vahetavad öeldis ja alus kohad: öeldise laiend – öeldis – alus, nt *Kahjuks jääb loeng ära* (mitte *Kahjuks loeng jääb ära*).⁵

Aluse ja öeldise kohavahetus ei ole oluline sel juhul, kui aluseks on rõhutu asesõna, nt *Ka eile ta esitas mulle selle küsimuse* – *Ka eile esitas ta mulle selle küsimuse*. Viisimäärusega algavas lauses on see aga tarvilik, nt *Küsivalt vaatas ta mulle otsa* (mitte *Küsivalt ta vaatas mulle otsa*).

<i>Halvem</i>	<i>Parem</i>
Kuu aja jooksul komisjon vaatab ettepanekud läbi	Kuu aja jooksul vaatab komisjon ettepanekud läbi – Komisjon vaatab kuu aja jooksul ettepanekud läbi – Komisjon vaatab ettepanekud läbi kuu aja jooksul
Eelkõige komisjon tegeleb uute kemikaalide küsimustega	Eelkõige tegeleb komisjon uute kemikaalide küsimustega
Kui liikmesriigid need meetmed vastu võtavad, nad lisavad viite sellele direktiivile	Kui liikmesriigid need meetmed vastu võtavad, lisavad nad viite sellele direktiivile

Eesti keeles on kõige rõhulisem lause lõpp, sinna paigutatakse uus info ehk reema. See, mille kohta midagi öeldakse, ehk teema asub reemast eespool.⁶ Näiteks

1) *Poiss* (teema) *luges raamatut* (reema) – oluline on info, et poiss luges just raamatut (mitte lehte).

⁵ Vt ka Reet Kasik, Mati Erelt, Tiiu Erelt, Eesti keele väljendusõpetus kõrgkoolidele. Tartu, 2007, lk 114–116.

⁶ Vt ka Mati Erelt jt, Eesti keele grammatika II. Süntaks. Tallinn, 1993, § 475, lk 13.

2) *Raamatut* (teema) *luges poiss* (reema) – oluline on info, et raamatut luges just poiss (mitte tüdruk).

Kas

1) *Üldkohus leiab, et on vajalik tuletada lühidalt meelde, milles seisneb kokkuleppemenetlus, enne kui ta hindab esimese väiteploki raames esitatud argumente või*

2) *Üldkohus leiab, et enne kui ta hindab esimese väiteploki raames esitatud argumente, on vajalik tuletada lühidalt meelde, milles seisneb kokkuleppemenetlus?*

Selles lauses soovitakse usutavasti rõhutada seda, mida oleks vaja teha enne seda, kui hakatakse tegema midagi muud, seega tundub sobivam 2. variant.

Kas

1) *Komitee koosolekul on harilikult lubatud osaleda igast riigist kuni kolmeliikmelisel delegatsioonil või*

2) *Komitee koosolekul on harilikult lubatud osaleda kuni kolmeliikmelisel delegatsioonil igast riigist?*

Võimalikud on mõlemad variandid, valik oleneb sellest, kumb on uus ja/või rõhutatud info, kas *igast riigist* või *kuni kolmeliikmelisel delegatsioonil*.

Lauses, kus alus ja sihtis vormilt ei erine, tajutakse alusena teema positsioonis olevat lauseliiget, näiteks *Ema hüüdis isa* (hüüdjaks oli ema, hüütav isa).

Kas

1) *Sigade Aafrika katku levitajad hävitavad peaaegu kõik desovahendid või*

2) *Peaaegu kõik desovahendid hävitavad sigade Aafrika katku levitajad?*

Esimese lause sisu tajub enamik eesti keele kõnelejaid nii, nagu hävitaksid katkulevitajad desovahendeid. Kui tahetakse väljen-

dada vastupidist, tuleks panna soovitatav alus teema positsiooni ehk algusse. Kui need on ikka desovahendid, mis katkulevitajaid hävitavad, sobiks sõnastus *Peaaegu kõik desovahendid hävitavad sigade Aafrika katku levitajad*. Ühemõttelisust aitaks tagada ka osasihitis: *Sigade Aafrika katku levitajaid hävitavad peaaegu kõik desovahendid*.

RELATIIVLAUSE KOHT

Relatiivlause koht on eesti keeles selle sõna järel, mille juurde ta kuulub, välja arvatud juhul, kui selleks sõnaks on genitiivne laiend. Teisisõnu – omastavas käändes täiendi ja põhisõna seost ei sobi lõhkuda, ka mitte sulgude abil. Selle vältimiseks on mitu võimalust, pakun allpool mõned.

1. Asendada kõrvallause lauselühendi või täiendiga.

<i>Halvem</i>	<i>Parem</i>
Määruse, mis käsitleb sekkumiskokkuostu, artiklis 8 on ette nähtud ..	Sekkumiskokkuostu käsitleva määruse artiklis 8 on ette nähtud ..
Need peavad sisaldama pädeva asutuse, kes kontrollis või laskis kontrollida toodete kasutust, kinnitust selle kohta, et tooteid on kasutatud eesmärgipäraselt	Need peavad sisaldama toodete kasutust kontrollinud või kontrollida lasknud pädeva asutuse kinnitust selle kohta, et tooteid on kasutatud eesmärgipäraselt

2. Lisada pealause põhisõnale relatiivlause kohta käiv asesõna.

<i>Halvem</i>	<i>Parem</i>
Avalduses tuleb märkida panga, kus konto on avatud, nimetus	Avalduses tuleb märkida selle panga nimetus, kus konto on avatud
Liikmesriigid kontrollivad juustude, millele antakse sertifikaadid, päritolu, koostist ja kvaliteeti	Liikmesriigid kontrollivad nende juustude, millele antakse sertifikaadid, päritolu, koostist ja kvaliteeti

3. Muuta täiendkõrvallause määruskõrvallauseks.

<i>Halvem</i>	<i>Parem</i>
Tuleks keelata relvade eksport, mis tihti satuvad valedesse kättesse	Tuleks keelata relvade eksport, sest need satuvad tihti valedesse kättesse

4. Sõnastada lause ümber. Kui võimalik, teha ühest lausest mitu.

<i>Halvem</i>	<i>Parem</i>
Lepingu , mille põhisisu oli lubadus kohale tulla ja korraldajate käske täita, allakirjutamisele järgnes ..	Lepingu põhisisu oli lubadus kohale tulla ja korraldajate käske täita. Selle allakirjutamisele järgnes ..
Taotlus sisaldab järgmist: kehtestatud menetluste kirjeldus, mida kasutatakse kvaliteedijuhtimissüsteemi asjakohasuse ja tulemuslikkuse säilitamiseks, ning tootja kohustus neid menetlusi kohaldada	Taotlus kirjeldab kehtestatud menetlusi , mida kasutatakse kvaliteedijuhtimissüsteemi asjakohasuse ja tulemuslikkuse säilitamiseks, ning tootja kohustust neid menetlusi kohaldada

KOKKUVÕTE

Võõrkeelsete tekstidega tegelejatel võib enda heast tahtest sõltumata vahel tekkida tunne, nagu sobiks võõrkeelse lause ülesehitus sama hästi ka eesti keelde. Nii see siiski alati olla ei pruugi. Vähimagi kahtluse korral soovitan uurida neid väljaandeid, mida olen nimetanud lugemise nimekirjas, või teisi kättesaadavaid usaldusväärseid materjale. Alati tasuks püüda allutada tõlgitav või juba tõlgitud tekst eesti keele süntaksimallidele.

LUGEMIST

Erelt, Mati, Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused. Tartu, 2011.

Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross, Eesti keele käsiraamat. Tallinn, 2007.

Kasik, Reet, Mati Erelt, Tiiu Erelt, Eesti keele väljendusõpetus kõrgkoolidele. Tartu, 2007.

Mäekivi, Helika, Emakeelne eurokeel. Tallinn, 2013.

Raadik, Maire, Mida eurotolõkijad keelenõust küsivad? – Euroopa Liidu keel kui meie ühine keel. Tallinn, 2008, lk 55–70.

